

Tanja Hietasaari, Elena Lehtomäki & Katja Poikselkä

SUKUPUOLISTAVAT KÄYTÄNNÖT

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus alle 15-vuotiaisiin lapsiin kohdistuvista sukupuolistavista käytännöistä

SUKUPUOLISTAVAT KÄYTÄNNÖT

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus alle 15-vuotiaisiin lapsiin kohdistuvista sukupuolistavista käytännöistä

Tanja Hietasaari
Elena Lehtomäki
Katja Poikselkä
Opinnäytetyö
Kevät 2020
Sosiaalian tutkinto-ohjelma
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu tietoa
Sosiaalialan tutkinto-ohjelma

Tekijät: Tanja Hietasaari, Elena Lehtomäki & Katja Poikselkä

Opinnäytetyön nimi: Sukupuolistavat käytännöt – Kuvaileva kirjallisuuskatsaus alle 15-vuotiaisiin lapsiin kohdistuvista sukupuolistavista käytännöistä

Työn ohjaajat: Seija Kokko ja Pirkko Pietilä

Työn valmistuslukukausi ja -vuosi: Kevät 2020

Sivumäärä: sivut 60

Tämä opinnäytetyö kuvailee, millaisia sukupuolistavia käytäntöjä on lasten ja nuorten kanssa opetus-, kasvatus-, sosiaali- ja nuorisotoimen alalla työskentelevillä tai näille aloille opiskelevilla henkilöillä. Tässä sukupuolistavalla käytännöllä tarkoitetaan toimintaa tai tekoa, jossa tyttöjen ja poikien välistä erilaisuutta kasvatetaan. Tavoitteena on tuottaa tilaajalle tietoa sukupuolistavista käytännöistä, jota voidaan hyödyntää opetus- ja projektityössä. Opinnäytetyön tilaajana on Oulun ammattikorkeakoulu.

Opinnäytetyön tietoperusta koostuu seuraavien aiheeseen liittyvien käsitteiden määrittelemisestä: sukupuoli, sukupuoli-identiteetti, sukupuolistavat käytännöt, sukupuolisensitiivisyys ja -neutraaliuus sekä tasa-arvo ja sen kulttuurinen näkökulma. Opinnäytetyö on kvalitatiivinen tutkimus ja tutkimusmenetelmäksi valittiin kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Aineisto koostuu 11 suomen- ja englanninkielisestä tutkimuksesta, jotka on julkaistu vuosina 2015–2019.

Aineiston analyysiksi valikoitui aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Tutkimustuloksista kävi ilmi, että lasten kanssa toimijat käyttävät kolmenlaisia sukupuolistavia käytäntöjä. Ensimmäisessä yläkategoriassa toimijat kohtelevat lapsia epätasa-arvoisesti, joka näyttäytyy epäsuhtana ajan antamisessa, vastuuttamisessa sekä vapauksien antamisessa. Toisessa yläkategoriassa toimijoiden käytännöt ovat sukupuolinormatiivisia, joilla toimijat puolestaan luovat ja ylläpitävät sukupuolinormeja, käyttävät sukupuolittuneita roolimalleja, ylläpitävät tilojen ja materiaalien sukupuolittuneisuutta sekä käyttävät sukupuolistavia ilmaisuja. Kolmannessa yläkategoriassa käy ilmi, että koulujen opetussisältö sekä päiväkotien toimintakulttuuri ovat valmiiksi sukupuolittuneita. Tämän tutkimuksen perusteella lasten kanssa toimijoilla on sellaisia sukupuolistavia käytäntöjä, joilla kasvatetaan lapsia työtöiksi ja pojiksi jäykkien sukupuolinormien mukaisesti. Tulosten perusteella mahdollisuuksien tasa-arvo ei toteudu Suomessa, sillä kasvattajat ja opettajat eivät käytännössä suo eri sukupuolia edustaville lapsille samoja mahdollisuuksia.

Tutkimus antaa lisää tietoa ja ymmärrystä arjen sukupuolistavista käytännöistä. Tutkimuksen tuloksia on mahdollista hyödyntää esimerkiksi oppaan tekemisessä, jossa kerrotaan, miten kannattaa toimia tai mitä kannattaa välttää toimiessa lasten kanssa erilaisissa arjen tilanteissa. Opas antaisi valmiita työkaluja käytäntöön ammattilaisille. Jatkotutkimuksena olisi mielenkiintoista tehdä tutkimus siitä, miten eri sukupuolet on esitetty lapsille tarkoitetuissa materiaaleissa (kirjat, oppikirjat ja laulut).

Asiasanat: Lapset, sukupuolittuneisuus, käytäntö, sukupuolisensitiivisyys, tasa-arvokasvatus, kirjallisuuskatsaus

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree programme in Social Services

Authors: Tanja Hietasaari, Elena Lehtomäki & Katja Poikselkä

Title of thesis: Gendering practices – A narrative literature review about gendering practices regarding children under the age of 15

Supervisors: Seija Kokko and Pirkko Pietilä

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2020 Number of pages: 60

The purpose of this thesis is to describe what kind of gendering practises kindergarten and schoolteachers, social workers and youth workers have regarding children under the age of 15. Here gendering practise is defined as a practise which increases the difference between boys and girls. The goal is to produce information about gendering practises for the subscriber Oulu University of Applied Sciences.

This thesis is a narrative literature review. Gathered material is published between 2015 and 2019 and consists of 11 publications in English and in Finnish. Used method was a qualitative study and the material was analysed with content analysis method.

As a result, three different types of gendering practises were found: unequal treatment, gender normative practises, and gendered curriculum. An example of unequal treatment is that boys get more time, attention and teaching than girls. Gender normative practises include creating and upkeeping gendered stereotypes, using gendered role models, upkeeping the gendered features in environment and materials and using gendered expressions. Third class includes gendered curriculum in schools and the way kindergarten is biased and favours girls. Results show that kindergartens and schools have gendering nature and teachers raise children within the gender norms to become boys and girls. Results also show that there is inequality in Finland since educators don't give same possibilities for boys and girls.

This study gives information and understanding of gendering practises in daily life, which can be used by subscriber in teaching and projects. The results could be utilized for example to create a guidebook, which gives concrete examples for professionals on how to act with children in different situations in daily life. Also, interesting further research would be a literature review about gendered pictures and texts in children's books and materials.

Keywords: Children, gendered practices, gendered sensitivity, equality education, literature review

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	SUKUPOULISTAVAT KÄYTÄNNÖT JA TASA-ARVO	9
2.1	Sukupuoli.....	9
2.2	Sukupuoli-identiteetti	11
2.3	Sukupuolistavat käytännöt.....	12
2.4	Sukupuolisensitiivisyys ja sukupuolineutraalius.....	14
2.5	Sukupuolten tasa-arvo	15
2.6	Tasa-arvo kulttuurisesta näkökulmasta	17
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	19
3.1	Tarkoitus, tavoitteet ja tutkimustehtävä	19
3.2	Kirjallisuuskatsaus tutkimusmenetelmänä	20
3.3	Aineiston hankkiminen	21
3.4	Alustava hakusanojen valinta ja koehaku	21
3.5	Aineistohaku	23
3.6	Valittu aineisto	26
3.7	Aineiston analysointi.....	28
3.8	Kirjallisuuskatsauksen luotettavuus ja eettisyys	32
4	TUTKIMUKSEN TULOKSET	35
4.1	Epätasa-arvoinen kohtelu.....	35
4.2	Sukupuolinormatiiviset käytännöt	37
4.3	Sukupuolittunut opetussisältö ja toimintakulttuuri	39
5	JOHTOPÄÄTÖKSET	40
6	POHDINTA	45
	LÄHTEET.....	52

1 JOHDANTO

Tämän opinnäytetyön aiheena ovat alle 15–vuotiaisiin lapsiin kohdistuvat sukupuolistavat käytännöt. Tarkoituksena on kuvata, millaisia sukupuolistavia käytäntöjä on lasten ja nuorten kanssa opetus-, kasvat-, sosiaali- ja nuorisotoimen alalla työskentelevillä tai näille aloille opiskelevilla henkilöillä. Tavoitteena on tuottaa tilaajalle eli Oulun ammattikorkeakoululle tietoa sukupuolistavista käytännöistä, jota voidaan hyödyntää opetus- ja projektityössä. Tutkimusmenetelmänä on käytetty kuvailevaa kirjallisuuskatsausta. Tutkimukseen valittu aineisto on julkaistu vuosina 2015–2019. Tutkimukselle on tarvetta, koska lasten ja nuorten parissa opetus-, kasvat- sosiaali- ja nuorisotoimen alalla työskentelevien ihmisten sukupuolistavat käytännöt vaikuttavat tasa-arvon edistämiseen (Alasaari & Katainen 2016, 10, 15, viitattu 19.11.2019; Jääskeläinen, Hautakorpi, Onwen-Huma, Niittymäki, Pirttijärvi, Lempinen, Kajander & Opetushallitus 2016, 10–11). Tässä opinnäytetyössä sukupuolistavalla käytännöllä tarkoitetaan toimintaa tai tekoa, jossa tyttöjen ja poikien välistä erilaisuutta kasvatetaan.

Sukupuoli on yhteistuotos biologisesta, sosiaalisesta, kulttuurisesta ja psykologisesta sukupuolesta. Sukupuolen moninaisuus on ajankohtainen aihe, josta on tehty paljon tutkimusta ja käyty yhteiskunnallista keskustelua. Sukupuolisensitiivisyys on henkilön oman sukupuoli-identiteetin kohtaamista ja tukemista rooleista vapaana. Se ei ole sukupuolineutraaliutta vaan sukupuolen huomiointia yksilön tarvitsemalla tavalla. Kyse ei kuitenkaan ole vain sukupuolivähemmistöjen oikeuksista, vaan myös sukupuoliroolien rajoittamasta valinnanvapaudesta, poikien koulumenestyksestä, naisten palkasta ja monesta muusta yhteiskunnallisesti tärkeästä tasa-arvoon liittyvästä asiasta. (Teräs 2005, 57–67.)

Sukupuolten välinen tasa-arvo on yksi tärkeimmistä arvoista ja yhteiskunnan hyvinvoinnin tekijöistä Suomessa. Suomi pärjääkin kansainvälisessä vertailussa varsin hyvin, vaikka kehitys onkin hitaampaa kuin muissa EU-maissa. Lokakuussa 2019 Euroopan tasa-arvoinstituutti julkaisi EU:n maiden sukupuolten tasa-arvon kehitystä mittaavan indeksin tuloksia. Kehitystä seurattiin vuosina 2005–2017 ja vertailun mukaan Suomi sijoittuu neljännelle sijalle 28 EU:n maan joukosta. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2019b, viitattu 3.12.2019.)

Tasa-arvosta voidaan puhua muodollisena ja tosiasiallisena ilmiönä, jolloin muodollisuus näyttäytyä lainsäädännössä ja tosiasiallisuus käytännön toiminnassa (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos

2018b, viitattu 31.1.2019). Suomessa tasa-arvon edistämistä sekä sukupuoleen perustuvan syrjinnän estämistä ajaa Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta. Lakia sovelletaan lähes kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa ja se antaa reunaehdoja sekä koulutuksen, opetuksen että työelämän alueella tapahtuvalle tasa-arvotyölle. (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986.) Myös Marinin hallitus ottaa päämääräkseen tasa-arvon edistämisen sekä Suomen nostamisen tasa-arvon kärkimaaksi. Erityinen huomio on työelämän ja perheiden tasa-arvon parantamisessa. Hallitusohjelma pyrkii muun muassa edistämään palkkatasa-arvoa ja purkamaan työelämän segregatiota. (Valtioneuvosto 2020, viitattu 9.1.2020.)

Perusopetuksen yhteiskunnallisena tehtävänä on edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Peruskouluissa tasa-arvon edistämistä ajaa toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma, jonka laatiminen on jokaisen oppilaitoksen velvollisuus. Velvoite koskee myös esiopetusta. (Opetushallitus 2018a, viitattu 31.1.2019.) Perusopetuksessa tyttöjä ja poikia kannustetaan eri oppiaineiden opinnoissa sekä lisätään tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta. Perusopetuksen opetussuunnitelman mukaan oppilaita tulisi auttaa rakentamaan omia oppimispolkujaan sekä tunnistamaan omia mahdollisuuksiaan ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja. (Opetushallitus 2014, viitattu 11.11.2019, 12, 16.)

Perusopetuksen ohella myös varhaiskasvatuksessa tasa-arvo on yksi toiminnan päätavoitteista. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa lukee, että varhaiskasvatuksen tehtävänä on edistää lasten kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista yhteistyössä huoltajien kanssa. Dokumentissa korostetaan myös sitä, että varhaiskasvatuksen tulee edistää lasten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä ehkäistä syrjäytymistä. (Opetushallitus 2018c, 9, 14, viitattu 11.11.2019.) Dokumentista kuitenkin puuttuu tasa-arvon edistämistä tukevia toimenpiteitä käytännön tasolla. Useimmiten tasa-arvo nähdäänkin jo saavutettuna asiana ja itsestäänselvytenä. (Alasaari & Katainen 2016, 9.)

Opetushallituksen julkaiseman tasa-arvo-oppaan mukaan sukupuolisensitiivisyys on välttämätön edellytys tasa-arvolle. Epätasa-arvo jää piiloon kouluissa, mikäli sukupuolesta tai sen vaikutuksista ei puhuta ja toimitaan näennäisen sukupuolineutraalisti. Sen sijaan sukupuolisensitiivinen opetus rakentaa johdonmukaisesti sukupuolten tasa-arvoa. Sukupuolisensitiivisen opetuksen mukaan opettajien tulisi tiedostaa stereotyyppiset sukupuolikäsityksensä, jotka saattavat vaikuttaa sekä omaan käyttäytymiseen että oppilaiden kohtaamiseen. (Jääskeläinen ym. 2016, 17–19.)

Yksinomaan lait ja poliittisten päättäjien ohjelmat eivät takaa tasa-arvo-ajattelun viemistä käytäntöön. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksessä todetaan, että tasa-arvosuunnitelma on laadittava yksikkötasolla sisällyttäen siihen kunkin yksikön tarpeeseen kuuluvia konkreettisia toimenpiteitä ja systemaattisesti arvioimalla ja kehittämällä arjesta havaitun tiedon perusteella. (Alasaari & Katainen 2016, 2.) Myös Ylitapio-Mäntylä kiinnittää huomiota arjen käytäntöihin tutkimuksessaan, jossa hän tarkastelee lastentarhanopettajien tarinoita kasvatuksesta, hoivatyöstä sekä opettamisesta. Hänen tutkimuksensa osoittaa, että koko kasvatuskulttuurillamme on sukupuolistava luonne. Lastentarhaopettajien ja päiväkotiyhteisöjen toiminta sisältää paljon näkymättömiä ja tiedostamattomia sukupuolistavia käytäntöjä, jotka tulevat erityisen selkeästi esille lapsille suunnatuissa musiikki-, liikunta- ja käsityötoiminnoissa. Ylitapio-Mäntylän tutkimuksen mukaan lastentarhanopettajan ammatti jo itsessään toistaa sukupuolijakoa, sillä alalle hakeutuu paljon naisia. Myös työnjako tapahtuu sukupuolen mukaan. Tutkimuksen mukaan sukupuolistavat käytännöt vahvistavat heteronormatiivista oletusta sekä pakottavat lapset tiettyihin sukupuoliluokkiin kaventamalla samalla lasten ja aikuisten toimintamahdollisuuksia päiväkodissa. (2009, 209–211.) Tutkimusta erilaisista sukupuolistavista käytännöistä Suomessa on tehty paljon. Kokoavaa tutkimusta siitä, minkä tyyppisiä sukupuolistavia käytäntöjä varhaiskasvatuksessa ja peruskoulussa on, tai sukupuolistavien käytäntöjen tarkastelua kulttuurisesta näkökulmasta ei juurikaan löydy. Tämä tutkimus pyrkii osaltaan vastaamaan tähän kysymykseen.

2 SUKUPUOLISTAVAT KÄYTÄNNÖT JA TASA-ARVO

Tässä luvussa avataan aiheeseen liittyviä käsitteitä, kuten sukupuolen moninaisuutta, sukupuoli-identiteettiä, sukupuolistavia käytäntöjä, sukupuolisensitiivisyyttä ja –neutraalisuutta sekä tasa-arvoa. Sukupuolistavan käytännön käsitettä ei voi ymmärtää ilman käsitystä sukupuolesta, sen eri ulottuvuuksista ja sukupuoli-identiteetistä. Sukupuolisensitiivisyys ja –neutraalius sekä tasa-arvo puolestaan liittyvät tiukasti aiheeseen.

2.1 Sukupuoli

Terminä sukupuoli on moninainen käsite, jota voidaan tarkastella monesta eri näkökulmasta. Juridisesta näkökulmasta katsottuna Suomessa on kaksi sukupuolta: nainen ja mies. **Juridinen sukupuoli** ilmenee henkilötunnuksesta. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2018b, viitattu 31.1.2019.) Joissakin muissa maissa, esimerkiksi Saksassa, Australiassa, Nepalissa, Intiassa ja Uudessa-Seelannissa, on olemassa kolmas sukupuoli niille, jotka eivät kuulu nais- eikä miessukupuoleen. Suomessa kolmatta sukupuolta kuvaavaksi termiksi on vakiintunut **muunsukupuolinen**. (Seta 2019b, viitattu 28.11.2019).

Biologisesta sukupuolesta puhutaan silloin, kun viitataan sukupuolen ruumiillisiin ulottuvuuksiin kuten esimerkiksi anatomiaan, hormoneihin ja kromosomeihin. Myös biologisen sukupuolen määrittely on kaksijakoista, vaikkakaan ei ongelmattonta. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2018b, viitattu 31.1.2019.) Kun kehon sisäiset ja ulkoiset sukupuolielimet eivät ole selkeästi vain miehen tai naisen elimiä, puhutaan **intersukupuolisuudesta**. Englannin kielessä biologiselle sukupuolelle on oma termi **“sex”**. (Ylitapio-Mäntylä 2012, 20–21; Rossi 2010, 21–22.)

Sosiaalinen sukupuoli viittaa rooleihin, odotuksiin ja merkityksiin, joita liitetään sukupuoliin. Myös sosiaalinen sukupuoli jaetaan monesti miehiin ja naisiin, vaikka nykyään tätä jakoa pidetään rajoittavana ja eriarvoisuutta ylläpitävänä. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2018b, viitattu 31.1.2019.) Englannin kielessä sosiaaliselle sukupuolelle on oma termi **“gender”**. Se otettiin käyttöön 1960–70-luvuilla, jotta voitaisiin erottaa biologinen sukupuoli (”sex”) sosiaalisesta puolesta. Jaottelulla

sex-gender haluttiin korostaa sukupuolen kulttuurisidonnaisuutta ja historiallisuutta. (Rossi 2010, 22, 27.)

Harriet Silius viittaa sukupuolten ja rakenteiden kohtaamisia käsittelevässä työssään Hardingin, Hirdmanin ja Joan Scottin sukupuolen kolmitasoiseen jaotteluun: symboliseen, rakenteelliseen ja yksilölliseen tasoihin. Symbolitaso pitää sisällään kulttuurisia koodeja, sisältöjä, symboleja, arvoja, normeja, ajatusmalleja, joiden kautta voimme ymmärtää itseämme ja muita. Rakenteellinen taso viittaa siihen, miten sukupuolta tuotetaan eri instituutioiden, kuten työn, politiikan, talouden, koulun, päivähoiton ja perheen kautta. Yksilöllinen taso puolestaan pitää sisällään henkilökohtaisen, subjektiivisen sukupuoli-identiteetin. (1993, 186.)

Performatiivisesta teoretisoinnista tunnettu Judith Butlerin (2006) mukaan sukupuolta tuotetaan, vahvistetaan ja tuodaan esille toistamalla tiettyjä sukupuolitekoja: eleitä, puhetapoja ja liikkeitä. Nämä teot tuottavat ja vahvistavat, mutta myös uusintavat ymmärrystämme sukupuolesta (Paasonen 2010, 41). Sukupuolta ei tulisikaan katsoa pysyvänä ominaisuutena vaan ominaispiirteenä, joka elää ajassa ja joka rakentuu päivittäisissä vuorovaikutustilanteissa (Strandell, 1993, 24–26; Ylitapio-Mäntylä 2012, 22–23).

Sukupuolta ei myöskään tulisi tarkastella joustamaton vain tytöt ja pojat kattavana käsitteenä. Jokaisella on oikeus määritellä oma sukupuolensa ja tuoda se esille omalla tavallaan. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa käytetään termiä **sukupuolen moninaisuus**, jonka mukaan hyväksytään ajatus siitä, että sukupuolia on enemmän kuin kaksi ja sukupuolen ilmentämisen muotojakin on monia. (Jääskeläinen ym. 2016, 12–13; Opetushallitus 2018b, viitattu 11.2.2019.) Sukupuolen moninaisuus tulee esiin huomioidessa, miten sukupuolta esitetään, rakennetaan, toistetaan ja vahvistetaan ihmisten välisissä kohtaamisissa ja arjen käytännöissä. Pelkkä biologia ei riitä tyttöjen ja poikien kasvatuksen ainoaksi lähtökohdaksi, vaan sukupuoli on yhteistuotos biologiasta, yksilöllisistä piirteistä, kulttuurista ja sosiaalisista suhteista ja se rakentuu yhteiskunnan sallimissa rajoissa. (Ylitapio-Mäntylä 2012, 22–23.)

Ylitapio-Mäntylän (2012, 22–23) ja Teräksen (2005, 57–66) mukaan sukupuolta kaventavina sekä sukupuolen ilmentämisen muotoja rajoittavina tekijöinä voidaan pitää sukupuolirooleja sekä sukupuolistereotyyppiä. **Sukupuoliroolit** ovat kaavamaisia käsityksiä tytöistä ja pojista sekä miehistä ja naisista: esimerkkinä töiden jakautuminen naisten hoivatöihin ja miesten teknisten alojen töihin.

Sukupuolistereotypiat puolestaan ovat yleistäviä oletuksia siitä, miten sukupuolten edustajat toimivat ja millaista heidän osaamisensa on. Lapsena opitut sukupuolistereotyyppiset ajattelumallit vaikuttavat myöhemmin harrastusten ja työn valintaan.

Sukupuoleen liittyviä odotuksia ja oletuksia voidaan kuvata myös termillä **sukupuolinormatiivisuus** (Alasaari 2013, 13). Sukupuolinormatiivisuus rajaa sitä, mitä pidetään tytöille ja pojille sopivana. Sukupuolinormien mukaan ihmiset Suomessa jaetaan naisiin ja miehiin ja heidän odotetaan käyttäytyvän ja jopa näyttävätyvän naisille ja miehille tyypillisellä tavalla. Normien mukaan sukupuolet ovat muuttumattomia sekä toistensa vastakohtia. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2018b, viitattu 31.1.2019; Seta 2019a, viitattu 26.11.2019; Tanhua, Mustakallio, Karvinen, Huuska & Aaltonen 2015, 10.) Sukupuolinormatiivisuuden rinnalla on aikaisemmin käytetty termiä **heteronormatiivisuus**. Jukka Lehtonen on tutkinut heteronormatiivisuutta koulun käytännössä ja hän määrittelee tutkimuksessaan termin heteronormatiivisuus kuvaavan sekä seksuaalisuutta että sukupuolta. Hänen mukaansa koulukulttuurin läpäisee heteronormatiivisuus, jossa kaikilta odotetaan heteroseksuaalista feminiinisyttä tai heteroseksuaalista maskuliinisuutta. (2003, 32, 249.)

2.2 Sukupuoli-identiteetti

Sukupuoli-identiteetti tarkoittaa henkilön yksilöllistä kokemusta omasta sukupuolestaan. Vaikka useimmilla se vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta, se voi olla myös täysin päinvastainen eikä se välttämättä rajaudu kahteen juridiseen sukupuoleen. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2018a, viitattu 25.10.2018.) Lapsella voi olla sukupuoliristiriita eli tunne, ettei hänen kokemuksensa omasta sukupuolestaan vastaa häneltä odotettua eikä hänen kehoaan. Sukupuoliristiriidan äärimuoto on **transsukupuolisuus**. (Huuska & Karvinen 2012, 35.)

Kohlbergin kognitiivisen kehityksen teorian mukaan sukupuoli-identiteetti kehittyy kolmen vaiheen kautta. Ensimmäisessä vaiheessa lapsi oppii nimeämään oman sukupuolensa, mikä tapahtuu yleensä kahden vuoden ikään mennessä. Seuraavassa vaiheessa, neljän vuoden ikään mennessä, lapsi ymmärtää sukupuolen olevan jatkuva ominaisuus. Lapsen käsitys sukupuolesta riippuu kuitenkin vielä voimakkaasti ulkoisista merkeistä ja esimerkiksi poika voi sanoa muuttuvansa tytöksi, mikäli hän laittaa mekon päälleen. Kolmannessa vaiheessa (7. ikävuoteen mennessä) lapsi

saavuttaa käsityksen sukupuolen pysyvyydestä ja ymmärtää, ettei se riipu ulkoisista tunnusmerkeistä. (Sammons 2019, viitattu 4.2.2019.)

Sukupuolen skeemateoria puolestaan näkee lapset aktiivisina toimijoina omassa sukupuoli-identiteetin kehityksessään. Sen mukaan lapsen käsitys sukupuolesta monimutkaistuu hänen oppieensa lisää naiseudesta ja miehuudesta. 2-vuotias osaa jo nimetä oman ja muiden sukupuolen. Sen jälkeen lapsi alkaa etsiä ympäristöstään informaatiota, jota liitetään sukupuoliin, ja muuttaa sen perusteella omaa käytöstään. (Sammons 2019, viitattu 4.2.2019.) Teräksen mukaan jo muutaman vuoden ikäinen lapsi on jo sisäistänyt, miten hänen tulisi käyttäytyä ja pukeutua sukupuolensa edustajana, ja mikä lelu on hänelle sopiva. Toisin sanoen lapsi on jo omaksunut sukupuoliroolin. (2005, 59.)

Sukupuolen moninaisuuskeskuksen mukaan lapsen kasvu sukupuoleen on pitkälti sisäsyntyistä eikä sukupuoli-identiteettiä voida muuttaa kasvatuksen keinoin. Lapsen sukupuolen erityisyys voi saada eri merkityksiä eri ikäisenä, mutta lapselle tärkeintä on, että hänen sen hetkistä kokemustaan itsestään kunnioitetaan. Oleellista on, että jokainen lapsi tulee kohdatuksi yksilöllisesti eikä vain sukupuolensa edustajana. Tämä koskee myös **cis-sukupuolisia**, eli niitä, jotka kokevat syntymässä heille määritetyn sukupuolen omakseen. Cis-tytöt ja cis-pojat voivat kokea ja ilmaista sukupuoltaan hyvinkin moninaisin tavoin. (Seta 2019c, viitattu 27.11.2019.)

Sukupuoli-identiteettejä on olemassa monia: mies, nainen, muunsukupuolinen, **sukupuoleton**, **queer**, transsukupuolinen, intersukupuolinen ja **transvestiitti**. Osa ihmisistä ei koe tarvetta määritellä sukupuoltaan. Termi queer kuvastaakin sitä, että henkilö ei halua määritellä sukupuoltaan sen tarkemmin. Mikäli henkilön sukupuoli-identiteetti on sukupuoleton, hän kokee, että häneltä puuttuu sukupuoli-identiteetti. Transvestiitti puolestaan kokee syntymässä määritetyn sukupuolen omakseen mutta hänellä on ajoittain tarve esimerkiksi pukeutua toisen sukupuolen vaatteisiin. (Väisänen 2019, viitattu 27.11.2019.)

2.3 Sukupuolistavat käytännöt

Tässä opinnäytetyössä **sukupuolittuneilla käytännöillä** tarkoitetaan toimintatapoja, joissa tyttöjen ja poikien kohdalla toimitaan eri tavoin. Termi **sukupuolistava käytäntö** puolestaan korostaa

toiminnan aktiivista vaikutusta, jossa tyttöjen ja poikien välistä erilaisuutta kasvatetaan. Sukupuolistava-sanan rinnalla käytetään usein käsitettä sukupuolittunut tai **sukupuolistunut**. Käsite viittaa asiaan tai ilmiöön, joka eri sukupuolilla tulee eri tavalla näkyviin (Terveys- ja hyvinvoinnin laitos 2018d, viitattu 11.2.2019.) Salovaaran näkemyksen mukaan sukupuolittunut käytäntö viittaa staatiseen rakenteeseen, kun taas termi sukupuolistava käytäntö korostaa ilmiön prosessimaisuutta ja käytäntöjen jatkuvaa vaikutusta yksilötasolla (2010, 13). Myös sukupuolen mukainen **segregaatio** (eli **eriytyminen**) kuuluu edellä mainittuihin sukulaiskäsitteisiin. Segregaatio-käsitettä käytetään useimmiten silloin, kun se koskee koulutusta tai työelämää. Tällöin käsite tarkoittaa koulutusalojen ja työtehtävien eriytymistä sukupuolen mukaan. (Terveys ja hyvinvoinnin laitos 2018b, viitattu 31.1.2019.)

Salovaara kirjoittaa, että sukupuolistavat käytännöt ovat prosesseja ja arkisia tapahtumia, joiden kautta ihmiset tuottavat sukupuolta. Esimerkkejä prosesseista ovat mm. sallittu käyttäytyminen sekä symbolien ja mallien luominen. Tällainen symboli on esimerkiksi pukeutuminen. Keskeistä sukupuolistavissa käytännöissä on, että naisiin ja miehiin liitetään ryhmänä tietynlaisia käsityksiä, jotka ylittävät yksilön ominaisuudet. (2010, 13–15.)

Päivi Korvajärvi on tutkinut työelämän sukupuolistavia käytäntöjä. Hänen mukaansa sukupuolistavissa käytännöissä kiinnostuksen kohteena ovat toimintatavat ja niitä vahvistavat ajattelumallit, joilla luodaan eroja miesten ja naisten välille. Tällaisina sukupuolten erottelun esimerkkeinä hän mainitsee hoitoalan ja toimistotyön mieltämistä naisten työksi tai kuinka teknologinen asiantuntemus saatetaan arvioida hoitotyötä vaativammaksi. Korvajärvi korostaa, että sukupuolistuneet yhteiskunnalliset rakenteet muodostuvat ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, jota pinttyneet ajattelutapamme ja mielikuvamme ohjaavat. (2010, 184–185, 188–189.)

Ylitapio-Mäntylän tutkimuksen mukaan sukupuolistavat käytännöt vahvistavat heteronormatiivista oletusta sekä pakottavat lapset tiettyihin sukupuoliluokkiin kaventamalla samalla lasten ja aikuisten toimintamahdollisuuksia päiväkodissa. Tutkimuksen mukaan sukupuolistavassa käytännössä kasvatustilan ammattilainen toimii tyttöjen ja poikien suhteen eri tavoin. Leikit, lelut, vaatteet ja värit kuuluvat joko tytöille tai pojille. Myös leikkililat- ja paikat voidaan jakaa sukupuolen perusteella ja sukupuoli voi määrittää sitä, millainen käyttäytyminen on sopivaa. Näin lapset oppivat toimimaan "sukupuolisesti oikein" havainnoimalla ympäröivien ihmisten toimintaa. Sukupuolta määritetään eri-

laisissa vuorovaikutustilanteissa ja kohtaamisissa ja sitä toistetaan ja ylläpidetään puheissa, ilmeissä, eleissä ja asennoissa. Hyviä sukupuoleen liittyviä asioita vahvistetaan ja huonoja paheksutaan, kunnes lapsi omaksuu oikean sukupuolensa mallin. (2009, 121.)

Koulumaailman heteronormatiivisuutta tutkineen Lehtosen mukaan opettajilla on tärkeä rooli sukupuolistavien käytäntöjen ylläpitämisessä ja rikkomisessa. Hänen tutkimuksensa mukaan koulu sisältää paljon sukupuolittuneita käytäntöjä, jotka näkyvät mm. ryhmäjaossa, istumajärjestyksessä tunneilla, välitunneilla ja koulujuhliissa, sekä sellaisissa oppiaineissa kuten liikunta ja käsityö, jossa lapset jaetaan tekstiili- ja puutöihin. Myös koulukiusaaminen on sukupuolittunutta, samoin koulun tilat ja niiden käyttö. Työntekijöiden työtehtävien jakokin näyttää Lehtosen mukaan ydinperheen perinteiseltä mallilta. (2003, 101, 166, 205, 240.) Opetushallituksen tasa-arvojulkaisun mukaan on välttämätöntä, että sukupuolittuneisuutta lievennetään jo esiopetuksessa ja peruskoulussa (Jääskeläinen ym. 2016, 5, 10).

2.4 Sukupuolisensitiivisyys ja sukupuolineutraalius

Sukupuolistavien käytäntöjen tunnistaminen, kyseenalaistaminen sekä niiden tietoinen purkaminen ovat avainasemassa sukupuolten tasa-arvon rakentamisessa. Juuri nämä asiat ovatkin **sukupuolisensitiivisen eli sukupuolitietoisen** opetuksen ja ohjauksen päätavoitteita. Sukupuolisensitiivisessä opetuksessa ja ohjauksessa on kyse herkkyydestä tunnistaa jokaisen henkilön yksilöllisyys. Oppilasta ei siis määritellä vain hänen sukupuolensa mukaan eikä yritetä sosiaalistaa häntä hänen juridiseen sukupuoleensa. Jokainen oppija nähdään erillisenä persoonana ja ohjataan tekemään yksilöllisiä valintoja, joilla pyritään vaikuttamaan opinto-, koulutus- ja uravalintojen segregatioon. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2018c, viitattu 7.2.2019; Opetushallitus 2018b, viitattu 11.2.2019.)

Sukupuolisensitiivisessä kasvatuksessa ja opetuksessa työntekijä tiedostaa omat käsityksensä sukupuolesta ja hyväksyy ajatuksen sukupuolen moninaisuudesta. Hän tunnistaa sukupuolten välisiä eroja, mutta ei tee päätöksiä pelkästään sukupuolen biologisen ilmenemisen mukaan. Hän ymmärtää sukupuolen muokkautuvan myös kulttuuristen ja sosiaalisten ilmiöiden tuloksena, jolloin sukupuoli voi myös vaihdella tilanteesta riippuen. Sukupuolisensitiivisessä otteessa korostuvat myös yhteiskunnassa vallitsevien sukupuoleen liittyvien asenteiden ja odotusten näkyväksi tuominen

sekä niiden purkaminen yhdessä opiskelijoiden ja työyhteisön kanssa. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2018c, viitattu 7.2.2019; Opetushallitus 2018b, viitattu 11.2.2019.)

Sukupuolisensitiivisyyden vastakohtana pidetään **sukupuolineutraaliutta**. Sukupuolineutraaliudessa sukupuolten välisiä eroja ei tunnusteta eikä tunnusteta sukupuolten vaikutuksia tai merkityksiä. (Jääskeläinen ym. 2016, 18, 67.) Ylitapio-Mäntylän mukaan sukupuolineutraalisessa ajattelutavassa sukupuoli yksinkertaisesti ohitetaan, jolloin lapsen erilaisuutta ei nähdä (2012, 25). Toisaalta termiä käytetään myös, kun joku asia soveltuu kaikille sukupuolille, esimerkiksi termissä sukupuolineutraalit wc-tilat. Sukupuolineutraalius kielenkäytössä saattaa kuitenkin jopa korostaa ja ylläpitää eriarvoisuutta, jos olemassa olevaa sukupuolittuneisuutta ei tarkoituksella tuoda esille. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2018b, viitattu 31.1.2019.)

Edellä mainitun perusteella sukupuolineutraalius on siis moniselitteinen käsite, joka näkyy positiivisena tai neutraalina silloin, kun asialla ei ole tekemistä sukupuolen kanssa, ja negatiivisena silloin, kun sukupuoli olisi tärkeää huomioida. Sukupuolisensitiivisessä otteessa puolestaan keskitytään tunnistamaan jokaisen henkilön yksilöllisyys sekä tuomaan se näkyväksi. Juutilaisen mukaan sukupuolisensitiivinen ohjaus on purkamisen ja rakentamisen prosessi, jossa pyritään purkamaan yhteiskunnassa vallitsevia sukupuolistavia käytäntöjä ja asenteita sekä rakentamaan niiden tilalle uusia (2005, 31). Sukupuolineutraaliuden erottaminen sukupuolisensitiivisyydestä on siis tärkeää.

2.5 Sukupuolten tasa-arvo

Opetushallituksen tilaamassa oppaassa tasa-arvoisesta kohtaamisesta päiväkodissa (Katainen 2015, viitattu 15.1.2019) sukupuolisensitiivisyys rinnastetaan **tasa-arvokasvatukseen**. Koska sukupuolisensitiivisyys ja siten myös sukupuolistavat käytännöt liittyvät voimakkaasti tasa-arvoon, avataan tässä luvussa sukupuolten välisen tasa-arvon käsitettä.

Sukupuolten tasa-arvo tarkoittaa käytännössä sitä, että eri sukupuolilla on samat oikeudet, velvoitteet ja mahdollisuudet. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2018b, viitattu 31.1.2019). Tasa-arvo on myös sitä, että jokaisella ihmisellä on oikeus päättää omasta elämästään sukupuolesta, iästä, etnisestä taustasta ym. huolimatta (Haataja & Leinonen 2005, 104). Myös käsite sukupuolen moninaisuudesta sisältyy sukupuolten tasa-arvon alle, sillä siinä hyväksytään sukupuolia olevan

enemmän kuin kaksi (Jääskeläinen ym. 2016, 12–13; Opetushallitus 2018b, viitattu 11.2.2019). Tasa-arvon toteutumiseen vaikuttavat yhteiskunnallista eriarvoisuutta tuottavat tekijät. Tasa-arvosta voidaan puhua muodollisena ja tosiasiallisena ilmiönä, jolloin muodollisuus näyttäytyy lainsäädännössä ja tosiasiallisuus käytännön toiminnassa. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2018b, viitattu 31.1.2019.)

Tasa-arvon edistäminen sekä **syrijinnän** kieltäminen on kirjattu Suomen perustuslakiin (Suomen perustuslaki 731/1999). Laissa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta välitön sukupuoleen perustuva syrjintä on määritelty naisten ja miesten eri asemaan asettamiseksi sukupuolen perusteella, eri asemaan asettamiseksi raskaudesta tai synnytyksestä johtuvasta syystä tai eri asemaan asettamiseksi sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella. (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986.)

Muodollista tasa-arvon edistämistä Suomessa ajavat myös Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta sekä Yhdenvertaisuuslaki. Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on estää kaikenlainen syrjintä, kun taas tasa-arvolain tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä parantaa naisten asemaa työelämässä. Laki kieltää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvän syrjinnän. (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014; Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986.) Edellä mainittujen lakien lisäksi on lukuisia yhdenvertaisuutta koskevia säännöksiä, jotka liittyvät sukupuolten väliseen tasa-arvoon: esimerkiksi avioliiton osapuolten yhdenvertaisuutta koskeva säännös sekä oikeus päättää sukunimestä avioliitossa. Kansallislakien rinnalla Suomi on sitoutunut myös kansainvälisiin tasa-arvoa edistäviin ihmisoikeussopimuksiin (Yleissopimus lapsen oikeuksista 59/1991; Kaikkinaisten naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus 68/1986).

Tasa-arvo on pohjoismaiden tärkeimpiä arvoja (Ylöstalo 2017, 17). Tuoreen kansainvälisen tasa-arvoindeksin raportin *Harnessing the power of data for gender equality* (Equal measures 2030 2019, viitattu 25.11.2019) mukaan Suomi on toiseksi tasa-arvoisin maa maailmassa. Vaikka tasa-arvoa pidetäänkin tärkeänä asiana, Sosiaali- ja terveysministeriön, Terveystieteiden tutkimuskeskuksen tasa-arvotiedon keskuksen sekä Tilastokeskuksen yhteistyössä syntyneen raportin mukaan siihen ei sitouduta käytännön tasolla, ja haasteita tasa-arvoon liittyen on vielä monia. Raportin mukaan Suomen työmarkkinat ovat voimakkaasti eriytyneitä sukupuolen mukaan ja segregatio alkaa jo opinnoissa. Raportista käy myös ilmi, että naiset - varsinkin nuoret ja vähemmistöryhmiin kuulu-

vat - kokevat yleisemmin sukupuoleen kohdistuvaa vihapuhetta sekä seksuaalista häirintää. Toisaalta tulokset osoittavat myös sen, että vaikka osa opiskelijoista onkin kokenut sukupuolta koskevaa kiusaamista ja häirintää, ovat koululaiset ja opiskelijat kuitenkin pääosin tyytyväisiä tasa-arvon toteutumiseen oppilaitoksissa. (Teräsaho & Närvi 2019, 3.)

2.6 Tasa-arvo kulttuurisesta näkökulmasta

Lainsäädäntö ja erilaiset sopimukset luovat pohjan tasa-arvon edistämiseksi. Sunnarin mukaan muodollisesti samanlaisten mahdollisuuksien tarjoaminen ei kuitenkaan käytännössä tarkoita pääsyä samanlaisiin asioihin kaikkien väestöryhmien ja kaikkien ihmisten kohdalla. Kukaan ei voi valita kuinka varakkaaseen perheeseen tai mihin maahan syntyy. Jo pelkästään tämä kaventaa tai antaa mahdollisuuksia. Sunnarin mukaan onkin tärkeää kysyä, mitä tasa-arvolla tavoitellaan: tavoitelanko samoja valinnanmahdollisuuksia, osallistumisen mahdollisuuksia vai pyritäänkö mahdollisuuden olla vapaa jostakin tai vapaa johonkin. Esimerkiksi kaikilla ihmisellä maapallolla ei ole mahdollisuuksia käydä koulua ja suurin osa tätä mahdollisuutta vaille jääneistä on naisia ja tyttöjä. Suomen kohdalla puolestaan tasa-arvolla tavoitellaan samanlaista mahdollisuutta valita, missä ja mitä koulua voi käydä. (2005, 54.) Tasa-arvokäsitys pitää siten sisällään erilaisia asioita kunkin maan ja kulttuurin kohdalla.

Käytännön toiminnassa lakien rinnalla on tärkeää siis tiedostaa ympäristön, kulttuurin ja kulttuurin vaikutus tasa-arvoon (Airaksinen, Pönni & Seppo 2001, 9). Sukupuoliroolit, sukupuolten tehtävät ja työnjako ovat sidoksissa kulloiseenkin aikaan, yhteisöön ja kulttuuriin. Työasema ja sukupuolten roolit olivat erilaisia Suomessa 100 vuotta sitten verrattuna nykypäivään. (Jääskeläinen ym. 2016, 19, 46.) 1800-luvun lopulla taisteltiin naisten äänioikeudesta sekä naisten oikeudesta opiskella yliopistossa, kun taas nykyajan viimeisimpiin muutoksiin kuuluu naisten määrän lisääntyminen poliittisessa ja taloudellisessa johdossa, miesten aktiivisempi osallistuminen lastenkasvatukseen, isyyslomat sekä tasa-arvoisen avioliittolain hyväksyminen (Teräs 2005, 61; Sosiaali- ja terveysministeriö 2019a, viitattu 1.12.2019).

Leena-Maija Rossin mukaan "sukupuoli näyttäytyy kulttuurisena ja sosiaalisena ilmiönä" (2010, 21). Myös Nira Yuval-Davisiin mukaan, johon Lappalainen viittaa tutkimuksessaan, sukupuoli ja kulttuuri ovat tiivistä sidottuna yhteen ja kulttuurin luonne parhaiten tulee esille sukupuolten välisten

suhteiden kautta. Sukupuolella myös tuotetaan eri kansallisuuksien rajoja. Näin suomalainen nainen näyttäytyy vahvana ja tasa-arvoisena. Oma kulttuuri saattaa myös näyttäytyä ylivertaisena verrattuna muihin kulttuureihin. (2006, 41–42.) Muiden maiden tasa-arvokäsitykset sekä sukupuolijärjestelmä voivat poiketa paljonkin suomalaisesta käsityksestä sukupuolista ja sukupuolten tasa-arvosta (Jääskeläinen ym. 2016, 46). Toisen kulttuurin tavat tuottaa sukupuolta sekä käsitykset tasa-arvosta voivat synnyttää ristiriitoja ja jopa paheksuntaa. Esimerkiksi hunnun pitäminen saattaa näyttää suomalaisesta perspektiivistä katsottuna merkiltä naisten alistetusta asemasta. (Lappalainen 2006, 44, 46.)

Väestöliiton raportin mukaan kulttuurin tuntemus on perusedellytys tasa-arvon käytännön kehittämistyölle. Sen mukaan kulttuuri sisältää loputtomia mahdollisuuksia tasa-arvon edistämiseksi, mutta myös ihmisten oikeuksia kaventavia ratkaisuja. Kulttuuriset käsitykset saattavat pitää yllä sukupuolten välistä epätasa-arvoa sukupolvesta toiselle periytyvien muuttumattomien perinteiden muodossa. On vaikea kitkeä naisiin kohdistuvaa väkivaltaa sellaisesta yhteiskunnasta, jossa naiset kasvatetaan lapsuudesta saakka uskomaan, että he ovat miehiä alempiarvoisia ja jossa kulttuuristen käsitysten mukaan mies on oikeutettu vallankäyttöön. Naiset saattavat itsekin ylläpitää haitallisia perinteitä, mikäli itsestä muodostuu negatiivinen käsitys. Ratkaisuja kehittämiselle on silti etsittävä ensisijaisesti kulttuurin sisältä. Esimerkiksi Indonesiassa toimii naisiin kohdistuvaa väkivaltaa vastaan taisteleva ryhmä, joka käyttää islamin oppeja naisten auttamiseksi. Kulttuurin kautta on siis mahdollista sekä ylläpitää että muuttaa vallitsevia käsityksiä tasa-arvosta. (2008, 5, 14–15.)

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa esitellään opinnäytetyön tarkoitus, tavoitteet ja tutkimustehtävä. Tutkimuksen toteuttaminen kuvataan vaiheittain: miksi menetelmäksi on valittu kuvaileva kirjallisuuskatsaus, miten aineisto on hankittu, miten alustavat hakusanat on valittu ja koehakua hyödynnetty, miten aineistohaku on toteutettu, aineisto valittu ja analysoitu. Lopuksi pohditaan kirjallisuuskatsauksen luotettavuutta ja eettisyyttä.

3.1 Tarkoitus, tavoitteet ja tutkimustehtävä

Tämän opinnäytetyön aiheena ovat alle 15-vuotiaisiin lapsiin kohdistuvat sukupuolistavat käytännöt. Tarkoituksena on kuvata, millaisia sukupuolistavia käytäntöjä on lasten ja nuorten kanssa opetus-, kasvatusta-, sosiaali- ja nuorisotoimen alalla työskentelevillä tai näille aloille opiskelevilla henkilöillä. Tavoitteena on tuottaa sukupuolistavista käytännöistä tilaajalle tietoa, jota voidaan hyödyntää opetus- ja projektityössä. Opinnäytetyön tilaajana on Oulun ammattikorkeakoulu. Tutkimusmenetelmänä on kuvaileva kirjallisuuskatsaus.

Tutkimuskysymys on:

Millaisia sukupuolistavia käytäntöjä on alle 15-vuotiaiden lasten kanssa opetus-, kasvatusta-, sosiaali- ja nuorisotoimen alalla työskentelevillä tai näille aloille opiskelevilla henkilöillä?

Lasten ikäraja on valittu siten, että tutkimukseen sisällytetään peruskouluikäiset, muttei sitä vanhempia lapsia. Tämän opinnäytetyön tekijät haluavat syventää ammatillista osaamistaan sosiaalialan eettisillä osaamisalueilla sekä oppia tutkimuksellista työskentelyä. Oppimistavoitteet perustuvat Oulun ammattikorkeakoulun sosiaalialan kompetensseihin. Sosiaalialan eettinen osaaminen pitää sisällään yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisen. Tavoitteena on oppia tunnistamaan sukupuolistavia käytäntöjä sekä tasa-arvoa edistäviä ja heikentäviä rakenteita, jotta omaa ammatillista toimintaa voitaisiin kehittää sukupuolisensitiivisempään suuntaan. Sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella voidaan edistää yhdenvertaisuutta sekä tasa-arvoa, jotka kuuluvat sosiaalialan eettisen osaamisen ytimeen. (Sosiaalialan AMK-verkosto 2016, viitattu 1.2.2019.)

Tutkimuksellisessa kehittämis- ja innovaatio-osaamisen kompetenssissa opiskelija osaa tuottaa ja arvioida tietoa hyvinvoinnin edistämiseksi ja toimia tutkimustyön eettisten periaatteiden ja ohjeiden mukaisesti. Tutkimuksellisen kehittämis- ja innovaatio-osaamisen kompetenssin mukaisesti tekijöiden tavoitteena on oppia tekemään tutkimusta luotettavasti ja eettisesti sekä oppia tuottamaan ja arvioimaan tietoa hyvinvoinnin edistämiseksi. Eettistä tutkimuksen tekemisen osaamista edistetään tutkimuksen huolellisella suunnittelulla, toteutuksella ja työn vaiheiden läpinäkyvällä dokumentoinnilla sekä tutkimuksen eettisyyden ja luotettavuuden arvioinnilla. Tiedon tuottamisen ja arvioinnin taidon kehittämiseen pyritään hankkimalla tutkimukselle kattava tietoperusta luotettavista lähteistä sekä arvioimalla ja analysoimalla tutkimustekstejä ja -julkaisuja sekä raportoimalla tulokset valmiiseen opinnäytetyöhön. (Sosiaalialan AMK-verkosto 2016, viitattu 1.2.2019.)

3.2 Kirjallisuuskatsaus tutkimusmenetelmänä

Tämä opinnäytetyö on kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Sukupuolistavat käytännöt lasten kanssa toimiessa on laajasti puhuttu aihe nykypäivänä ja aihepiiristä on tehty erilaisia tutkimuksia. Tässä tutkimusmetodiksi on valittu kirjallisuuskatsaus siitä syystä, että sen avulla voidaan luoda laaja kuva valitusta aiheesta (Salminen 2011, 3). Kirjallisuuskatsaus on yleisesti käytössä oleva tutkimusmenetelmä, jossa tutkimusaineistona ovat jo olemassa olevat tutkimukset. Kirjallisuuskatsauksen avulla siis kootaan erilaisten tutkimusten tuloksia, jotka toimivat alustana uusille tutkimustuloksille. Tässä muodostetaan kirjallisuuskatsauksen avulla kokonaiskuva sukupuolistavista käytännöistä. (Salminen 2011, 3; Suhonen, Axelin & Stolt 2016, 7.)

Kirjallisuuskatsauksia tehdään eri tarkoituksiin ja siitä johtuen kirjallisuuskatsaukset jaetaan eri tyyppeihin (Suhonen ym. 2016, 8–9). Tämä opinnäytetyö on kuvaileva kirjallisuuskatsaus, jonka tehtävänä on kuvata aiheeseen liittyvää olemassa olevaa tutkimusta. Tämän katsauksen käyttämät aineistot ovat laajoja eivätkä metodisäännöt rajaa niiden valintaa. Tutkimusaineistoa valikoidessa on siis mahdollista käyttää eri tutkimusmenetelmillä tutkittua tietoa, mikä mahdollistaa tutkittavan ilmiön kuvaamisen laaja-alaisesti. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen aineistolähtöisyys sopii tässä opinnäytetyössä tutkittavaan aiheeseen hyvin ja se antaa mahdollisuuden koota olemassa olevaa tietoa. (Salminen 2011, 6–7.)

3.3 Aineiston hankkiminen

Tutkimusongelman määrittämisen jälkeen haetaan aineisto. Tämän kirjallisuuskatsauksen aineisto on hankittu tekemällä huolellisesti suunnitelluilla hakulausekkeilla hakuja valituista tietokannoista. Hakusanat on valittu ja hakulausekkeet rakennettu koehakujen perusteella sellaisiksi, että niiden tuottamat julkaisut vastaavat mahdollisimman hyvin tutkimuskysymykseen. Hakujen tuloksena saaduista julkaisuista karsittiin ensin otsikon, sitten tiivistelmän ja lopulta koko tekstin perusteella pois ne julkaisut, jotka eivät vastanneet tutkimuskysymykseen. Jäljelle jääneet julkaisut muodostavat tämän kirjallisuuskatsauksen aineiston. (Kangasniemi, Urtiainen, Ahonen, Pietilä, Jääskeläinen & Liikanen 2013, viitattu 11.2.2019; Niela-Vilen & Hamari 2016, 25–27.)

Kangasniemen ja muiden mukaan (2013, viitattu 11.2.2019) aineiston tulee jatkuvasti keskustella tutkimuskysymyksen kanssa. Molemmat tarkentuvat koko prosessin ajan. Tässä tutkimuksessa tutkimuskysymystä muokattiin koehakujen aikana moneen otteeseen. Seuraavassa kappaleessa käsitellään tarkemmin koehaun hyödyntämistä.

3.4 Alustava hakusanojen valinta ja koehaku

Oulun ammattikorkeakoulun kirjaston informaattikko auttoi hakupajassa tietokantojen valinnassa ja käytössä sekä hakusanojen valinnassa ja muodostamisessa 9.1.2019. Tietoperustasta nousseita suomen- ja englanninkielisiä hakusanoja muokattiin informaattikon opastuksella. Finto-palvelua käytettiin apuna suomenkielisten ja MOT-sanakirjapalvelua englanninkielisten hakusanojen valinnassa. Näin tekemällä saatiin selville oikeat asiasanat tammikuussa 2019 suoritettua koehakua varten. Taulukossa 1 on esitelty minkälaisia hakusanoja koehakuun valittiin. Hakusanan katkaisu *-merkillä mahdollisti sanan löytymisen sen taivutusmuodossa ja fraasihaku on osoitettu lisäämällä lainausmerkit sanan alkuun sekä loppuun (LUT Tiedekirjasto Lahti 2019, viitattu 19.11.2019). Informaattikon ohjauksen jälkeen luotiin Whitemoren (2005) kuvaama strategia julkaistun kirjallisuuden hakuun, jotta hakuprosessin vaiheet olisivat luotettavia (Niela-Vilén & Hamari 2016, 25).

Informaattikon suosituksesta koehaut tehtiin neljästä tietokannasta, joista arveltiin löytyvän tutkimuskysymykseen vastaavaa aineistoa, sillä tietokannat sisältävät julkaisuja mm. sosiaali- kasvatusta ja opetusaloilta. Koehaun tietokannat olivat suomenkielisessä haussa Finna ja englanninkielisessä

haussa Academic Search Elite, Elsevier Science Direct Freedom Collection sekä Eric: Education Resources Information Center (taulukko 1). Koehaku auttoi löytämään sekä rajaamaan aihetta tukevat hakusanat, muodostamaan hakulausekkeet, määrittelemään tarkat sisäänotto- ja pois-sulkukriteerit, kehittämään hakutekniikkaa sekä valitsemaan tietokannat varsinaista aineistohakua varten.

TAULUKKO 1. Koehaussa käytetyt tietokannat.

Tietokanta	Kuvaus
Academic Search Elite	Maailmanlaajuinen tieteellisen tiedon tietokanta (EBSCO Industries 2019, viitattu 26.3.2019).
Elsevier Science Direct Freedom Collection	Laaja valikoima kansainvälisiä yhteiskuntatieteellisiä ja humanistisia aikakauslehtiä ja kirjoja sekä tieteellisiä lehtiä sosiaali- ja terveystieteiden aloilta (ScienceDirect 2019, viitattu 26.3.2019; Oulun ammattikorkeakoulu 2019, viitattu 26.3.2019).
ERIC: Education Resources Information Center	ERIC käsittää kaikki koulutusasteet varhaiskasvatuksesta korkeakouluihin. Painopistealueita muun muassa aikuis- ja ammattikoulutus, opettajankoulutus, oppilasarviointi, äidinkielen ja viestinnän opetus, varhaiskasvatus, lahjakkuuksien huomioiminen opetuksessa, luonnontieteiden ja matematiikan opetus, oppimisvaikeudet. ERIC sisältää tieteellisten lehtien artikkeleita sekä kirjoja. Aineistoa myös kokotekstinä. (Oulun ammattikorkeakoulu 2019, viitattu 26.3.2019.)
Finna	Finna on hakupalvelu, josta löytyy aineistoja suomalaisista arkistoista, kirjastoista ja museoista. Oulun ammattikorkeakoulun kirjasto tarjoaa pääsyn Finnan hakupalveluihin, jossa on laaja aineistovalikoima eri aloilta. (Finna.fi 2019, viitattu 26.3.2019.)

Koehaussa oli aluksi määritelty aineistolle julkaisuvuodet 2009–2019. Hakutulosten suuren määrän vuoksi hakua rajattiin vuosiin 2015–2019. Julkaisuvuosien rajauksella haluttiin myös varmistaa, että kirjallisuuskatsauksessa analysoidaan viimeaikaisia tutkimuksia. Englanninkielisissä tietokannoissa käytettiin samoja hakusanoja sen mukaan, miten hakulausekkeen muodostaminen oli eri tietokannoissa mahdollistettu. Koehaun avulla löydettiin tutkimuskysymyksen kannalta turhat tai väärät hakusanat (taulukko 2), jotka tuottivat aiheeseen liittymättömiä julkaisuja. Aiheeseen sopimattomien hakutulosten takia hakusanoja karsittiin ja hakulausekkeita muokattiin, joten

koehaulla oli vaikutusta varsinaisen aineistohaun hakusanoihin. Koehaku myös osoitti, että valituista tietokannoista löytyy tutkimuksen aihetta tukevia tutkimuksia.

TAULUKKO 2. Koehaussa käytetyt suomen- ja englanninkieliset hakusanat.

Kieli	Koehaun hakusanat
Suomenkieliset hakusanat	<ul style="list-style-type: none"> - sukupuoli-identiteet*, sukupuolisensitiiv*, seksuaalinen identiteet*, sukupuolirool*, sukupuoliittun*, tasa-arvo* - lapset, nuoret, varhaisnuoret, teini-ikäiset, kouluikäiset, koululaiset, tytöt, pojat, leikki-ikäiset, esikouluikäiset - kasvattajat, opettajat, nuorisotyö*, lastentarhanopettajat, päiväkodit, varhaiskasvatus, kasvatus, koulukasvatus, pedagogiikka, opetus, sosiaalityö*, päivähoit*
Englanninkieliset hakusanat	<ul style="list-style-type: none"> - gender identit*, sexual indentit*, gender role*, gender sensitiv*, genderized, genderised, gender equality, gender inequality, masculinity, femininity, transgender, intersexual, "gender variance", "cross-gender", "gender equality", "gender inequality" - child, children, teenager, adolescent, adolescence, preteen, subteen, youth, boy, girl - education, school*, kindergarten, pedagog*, social work*, social service*, youth work*

3.5 Aineistohaku

Kirjallisuuskatsauksen aineiston hankkimiseen valittiin neljä Oulun ammattikorkeakoulun käytössä olevaa tietokantaa. Aineistohaussa päädyttiin käyttämään koehaussa käytettyjä tietokantoja, koska koehaku osoitti, että niistä löytyi tutkimuskysymykseen vastaavaa aineistoa. Valituista tietokannoista yksi on suomenkielinen Finna-tietokanta ja kolme ovat englanninkielisiä: Academic Search Elite, Elsevier Science Direct Freedom Collection ja Eric: Education Resources Information Center

(taulukko 1). Tutkimukseen valittiin myös englanninkielisiä tietokantoja, koska englanti on maailmanlaajuisen tutkijayhteisön pääkieli. Aineistohaku suoritettiin kesällä 2019. Aineistohaussa hyödynnettiin koehauissa valittuja hakusanoja (taulukko 2).

Tutkimuksen aineiston valintaa varten tehtiin tarkasti määritellyt sisäänottokriteerit (Johansson, Axelin, Stolt & Ääri, 2007, 6), jotka on eritelty taulukossa 3. Tutkimuksen tuli vastata tutkimuskysymykseen ja aineiston tuli olla kokonaisuudessaan luettavissa. Tutkimuksen tuli olla ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö, yliopiston tai tutkimuslaitoksen julkaisu tai artikkelijulkaisu. Tutkimukseen haluttiin ajantasaista aineistoa ja koehaku osoitti, että viimeisen viiden vuoden aikana julkaistua aineistoa on saatavilla riittävästi. Tutkimuksen julkaisuväliksi valittiin siis 2015–2019. Aineiston tuli olla suomen- tai englanninkielinen julkaisu, jotta jokainen tämän tutkimuksen tutkija voisi sen ymmärrettävästi lukea. Tutkimuksen tilaaja ei rahoittanut tutkimusta, joten aineiston sisäänottokriteerinä oli myös maksuttomuus.

TAULUKKO 3 Tutkimuksen sisäänottokriteerit.

Sisäänottokriteerit
Tutkimus vastaa tutkimuskysymykseen.
Tutkimus on ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö, yliopiston tai tutkimuslaitoksen julkaisu tai artikkelijulkaisu.
Tutkimus on julkaistu 2015–2019.
Tutkimus on saatavilla suomen tai englannin kielellä.
Tutkimuksesta on saatavilla koko teksti.
Tutkimus on saatavilla ilmaiseksi.

Aineiston hakuvaiheessa käytettiin Boolean operaattoreita rajaamaan hakutuloksia. Boolean operaattoreista hauissa käytettiin AND ja OR perusoperaattoreita. NOT perusoperaattoria ei käytetty, koska se olisi voinut rajata hakutuloksia liikaa vaihtamalla väitteen totuusarvon. (Peda.net 2019, viitattu 26.3.2019.) Taulukon 4 hakulausekkeissa haku on jaettu kolmeen osaan, joita hakutuloksilta vaaditaan. Ensimmäinen on sukupuoleen liittyvä sanasto, toinen osa koskee lapsen ikää ja

kolmas lapsen kanssa toimijaa. Hakulauseke on siis aina tietokannan sallimissa rajoissa muotoa (sukupuoleen liittyvä sanasto) AND (lapsen ikään liittyvä sanasto) AND (lapsen kanssa toimijaan liittyvä sanasto). Kaikissa hakutuloksissa esiintyy siis vähintään yksi sana kaikista kolmesta ryhmästä. Suluilla merkittyjen osioiden sanojen välissä on OR sen merkiksi, että yksikin kyseisistä sanoista riittää: lähteen ei tarvitse mainita niitä kaikkia. Tietokannassa ERIC: Education Resources Information Center ei ole käytetty hakusanana toimijaan liittyvää sanastoa, sillä tietokanta sisältää vain kasvatukseen ja opetusalaan liittyviä julkaisuja.

TAULUKKO 4. Hauissa käytetyt hakulausekkeet.

Tietokanta	Hakusanat
Academic Search Elite	("gender" OR "equality") AND (child OR children OR adolescent OR teenager OR youth OR boy* OR girl*) AND (education OR school OR kindergarten OR "teacher" OR "youth worker" OR "social work")
Elsevier Science Direct Freedom Collection	("gender" OR "equality") AND (child OR children OR boys OR girls OR adolescent) AND (education OR "social work" OR "social service" OR kindergarten)
ERIC: Education Resources Information Center	("gender" OR "equality") AND (child OR children OR teenager OR adolescent OR youth OR boy OR girl)
Finna/Leevi + Arto	(sukupuoli OR tasa-arvo*) AND (lapset OR nuoret OR varhaisnuoret OR teini-ikäiset OR kouluikäiset OR koululaiset OR tytöt OR pojat OR leikki-ikäiset OR esikouluikäiset) AND (kasvattajat OR opettajat OR sosiaalityöntekijät OR varhaiskasvatus OR nuorisotyö* OR sosionomit OR lastentarhanopettajat OR päiväkodit OR opetus OR kasvatukseen OR koulukasvatus OR pedagogiikka OR päivähoito*)

3.6 Valittu aineisto

Tässä vaiheessa tutkimusprosessia aineistosta valikoitiin tutkimukset, jotka vastaavat tutkimuskysymykseen. Taulukossa 5 on kuvattu valittujen aineistojen määrä kirjallisuushaun karsintaprosessin kaikissa vaiheissa eri tietokannoissa. Yhteensä koko tekstin perusteella valittuja tutkimuksia on 11.

TAULUKKO 5. Valittujen aineistojen määrä kirjallisuushakujen eri vaiheissa.

	Kaikki tulokset	Otsikon perusteella valitut	Tiivistelmän perusteella valitut	Koko tekstin perusteella valitut
Academic Search Elite	140	38	13	3
Arto	6	4	1	1
Elsevier Science Direct Freedom Collection	109	37	4	2
ERIC: Education Resources Information Center	36	6	5	1
Finna/Leevi	19	10	6	4

Taulukossa 6 on luetteloitu tutkimukseen valittu aineisto. Aineistossa on yhteensä yksitoista julkaisua: kuusi englannin kielistä artikkelijulkaisua, yksi suomenkielinen artikkelijulkaisu, suomenkielinen väitöskirja ja kolme suomenkielistä pro gradu -tutkielmaa. Viisi tutkimuksista käsittelee varhaiskasvatuksen työntekijöitä tai alalle opiskelijoita, ja kuusi tutkimuksista käsittelee opetuksen alalla työskenteleviä tai opiskelevia henkilöitä. Nuorisotoimen alalta ei löytynyt yhtään julkaisua tutkitulla aikavälillä hakusanoista huolimatta. Nuorimmat tutkitut lapset olivat 3–vuotiaita ja vanhimmat 15–vuotiaita.

TAULUKKO 6. Tutkimukseen valittu aineisto.

Julkaisun nimi	Tekijä	Julkaisu- paikka ja - vuosi	Keitä on tutkittu ja miten	Keskeiset tutkimustulokset
Opiskelijoiden näemyksiä lastentarhanopettajan työstä uuden työn kulttuurissa	Outi Ylitapio-Mäntylä	Aikuis-kasvatus 36 (2016): 4	Varhaiskasvatuksen opiskelijoiden haastattelut Suomessa	Päiväkodissa vahvistetaan sukupuolten tiloja ja noudatetaan töiden sukupuolijakoa.
Effects of professional development on teachers' gendered feedback patterns, students' misbehaviour and students' sense of equity: results from a one-year quasi-experimental study	Els Con-suegra ja Nadine Engels	British Educational Research Journal 42.5 (2016): 802–825	12 v. koululaiset, kysely + videointi Belgiassa	Opettaja antaa pojille enemmän negatiivista palautetta, ja pojille annetun negatiivisen palautteen määrä kasvaa rajummin vuoden aikana.
Greek Physical Education Teachers' Gender Biases in Learning and Teaching	Katerina Mouratidou ja Vassilis Barkoukis	Physical Educator 75.2 (2018): 210–228	11–15 v koululaiset, kysely Kreikassa	Liikunnan opettaja ei rohkaise eikä motivoi poikia.
Gender and technology in free play in Swedish early childhood education	Jonas Hallström, Helene Elvstrand ja Kristina Hellberg	International journal of technology and design education 25.2 (2015): 137–149.	3–6 -vuotiaiden päiväkotiryhmää videoitu Ruotsissa	Opettaja ei anna pojille ja tytöille samoja mahdollisuuksia käyttää leluja ja rohkaisee käyttämään teknologiaa eri tavoin.
Reconsidering girls' education in Turkey from a capabilities and feminist perspective	Firdevs Melis Cin ja Melanie Walker	International Journal of Educational Development 49 (2016): 134–143	11–14 v. koulutyttöjä sekä naisopettajia haastateltu Turkissa	Opettaja ei anna tytöille huomiota, ei auta heitä, ei tue opetuksen oppimisessa, sekä huutaa ja nimittää tyttöjä tyhmiksi.
Science education: Adult biases because of the child's gender and gender stereotypicality	Carol Newall ym.	Contemporary Educational Psychology 55 (2018): 30–41	8 v. virtuaalilapsen opetustilanne, koe tehty psykolog. ja opettaja-opiskelijoille Australiassa	Opiskelijat kertovat vähemmän tieteellistä informaatiota tytöille. Tytöille annetaan vähemmän opetussisältöä luonnontieteissä.

The Unfinished Business': Exploring Teachers' Views on Gender and Pedagogical Practices in Public Preschools in Nairobi County, Kenya	Juliet Njeri Muasya ja Teresia Wakesho Kazungu	African Educational Research Journal 6.1 (2018): 10–19	Esikoulu-opettajien haastattelut Keniassa	Opettaja työtteelee, pojittelee ja käyttää perinteisiä sukupuolirooleja vahvistavia kuvia.
Sukupuolisensitiivisyyden mahdollisuuksia taiteen perusopetuksen piirissä	Piia Myllyselkä	Jyväskylän yliopisto, pro gradu (2018)	Alakoulun taidekasvattajien haastattelut Suomessa	Opettaja puhuu eri tavoin tytöille ja pojille, ja valmistee tunnin pojille. Opetussisältö on sukupuolitunut.
Koulu ja seksuaalikasvatus sateenkaaren väreissä	Mia-Marja Kuusela	Jyväskylän yliopisto, pro gradu (2016)	Haastateltu aikuisia kouluajoista Suomessa	Koulun oppisisältöjen mukaan tytöistä ei voi kasvaa kuin naisia. Sukupuolinormien mukaista kasvatusta.
Lasten sukupuolitunut toiminta ja keskinäinen valta päiväkodissa: etnografinen lähestymistapa	Henna Huusko	Jyväskylän yliopisto, pro gradu (2015)	Havainnoitu 5–6-vuotiaiden päiväkotiryhmää Suomessa	Lastentarhaopettaja vastuuttaa tyttöjä, huomioi poikia ja puhuu ammateista sukupuolistavasti
Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä	Päivi Virkki	Itäsuomen yliopisto, väitöskirja 66 (2015)	5–6 v lasten ja heidän varhaiskasvattajiensa haastattelut Suomessa	Kasvattaja kontrolloi poikia, suo pojille vapauksia ja käyttää poikiin aikaa. Päiväkodin toiminta sopii paremmin tyttöjen toimintakulttuuriin.

3.7 Aineiston analysointi

Tämän tutkimuksen aineisto analysoitiin käyttäen aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Tämä analyysitapa antoi aineiston puhua vapaasti ilman, että joku tietty teoria ohjaisi tutkimusta. Tutkimuksen tulokset nousivat siis olemassa olevasta aineistosta eikä niiden suhteen ollut ennakkokäsityksiä. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi mahdollisti aineiston monipuolisen tarkastelun käsitteellisellä tasolla. (Tuomi & Sarajärvi, 108–109, 112–113.) Analyysin tarkoituksena oli siis järjestää ja tehdä yhteenvetoja valittujen tutkimusten tuloksista. (Niela-Vilén & Hamari 2016, 30–31; Tuomi & Sarajärvi 2018, 108). Analyysiprosessi eteni Tuomen ja Sarajärven teorian mukaisesti siten, että aloi-

tettiin aineiston redusoinnilla eli pelkistämällä, seuraavaksi siirryttiin aineiston klusterointiin eli ryhmittelyyn ja lopuksi päädyttiin abstrahointiin eli teoreettisten käsitteiden luomiseen (2018, 122–126).

Pelkistämisen vaiheessa valitusta aineistosta karsittiin pois kaikki epäolennainen ja datasta etsittiin tutkimuskysymykseen vastaavat tekstien kohdat. Valikoidut alkuperäiset ilmaisut ja lausumat siirrettiin uuteen tiedostoon, jossa niitä tiivistettiin ja moni-informatiiviset vastaukset pilkottiin osiin. Prosessin vaiheessa syntyneet pelkistetyt ilmaukset kirjattiin ylös. (Niela-Vilén & Hamari. 2016, 30–31; Tuomi & Sarajärvi 2018, 122–126; Kylmä & Juvakka 116–117.) Taulukossa 7 on esimerkkejä alkuperäisten ilmauksien pelkistämisestä.

TAULUKKO 7. Supistettu esimerkki alkuperäisten ilmauksien pelkistämisestä.

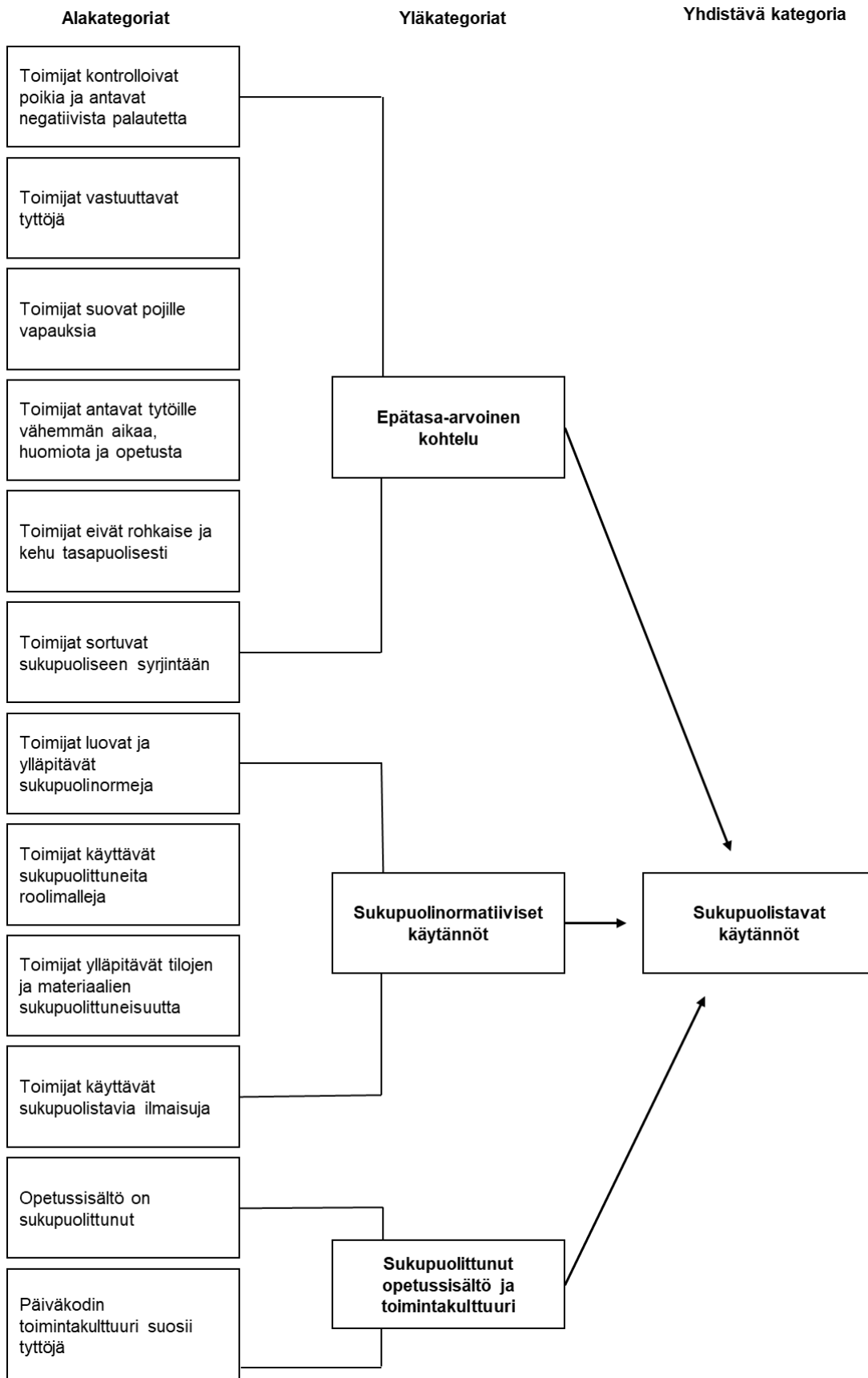
Alkuperäinen ilmaus/lausuma	Pelkistetty ilmaus
Aikuiset olettavat usein, että tytöt leikkivät keskenään ja pojat keskenään. Aikuiset käyttävät siksi lapsista helposti kokoavia nimityksiä tytöt ja pojat, vaikka kaikki leikissä olijat eivät olisikaan samaa sukupuolta. Viimeisessä esimerkissä aikuinen olettaa, että tytöt viihtyvät ja leikkivät keskenään, vaikka toinen lapsista onkin poika.	<i>Lastentarhanopettaja tytöttelee ja pojittelee, vaikka kaikki eivät olisikaan samaa sukupuolta.</i>
... there are times I am gender specific and will comment, good boy! Or good girl...	<i>Opettaja tytöttelee ja pojittelee.</i>
Toivonen on kouluttanut työyhteisöjään normikriittisyyteen ja keskustellut muiden opettajien kanssa siitä, kuinka myös sanasto vaihtelee sukupuoliryhmän mukaan. Tyttöoletettujen teosta kommentoidaan: "onpa ihana!" ja poikaoletettujen: "ihan mahtava työ!"	<i>Opettaja käyttää eri sanastoa tytöille ja pojille (esim. tytöille ihana ja pojille mahtava).</i>

Seuraava vaihe on klusterointi eli ryhmittely. Tässä vaiheessa pelkistetyistä ilmaisuista etsittiin samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä. Samaa kuvaavat käsitteet muodostivat omaa ryhmää/alakategoriaa, jolle annettiin sisältöä avaava nimi. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122–126; Niela-Vilén & Hamari 2016, 30–31.) Taulukossa 8 on esimerkkejä ryhmittelystä. Pelkistetyistä ilmaisuista muodostui yhteensä 12 alakategoriaa.

TAULUKKO 8. Supistettu esimerkki ryhmittelystä.

Pelkistetty ilmaus	Alakategoria
Opettaja työtteelee ja pojittelee.	Sukupuolistavat ilmaisut
Lastentarhanopettaja työtteelee ja pojittelee, vaikka kaikki eivät olisikaan samaa sukupuolta.	
Opettaja käyttää eri sanastoa tytöille ja pojille (esim. tytöille ihana ja pojille mahtava).	

Kolmannessa vaiheessa eli abstrahoinnin tai teoreettisten käsitteiden luomisen vaiheessa alakategorioita yhdistettiin yläkategorioihin niin kauan kuin se oli järkevää aineiston sisällön kannalta. Yläkategorioille annettiin kuvaava nimi ja lopulta niitä muodostui kolme kappaletta. (Tuomi & Sarajärvi 2018 122–126; Niela-Vilén & Hamari 2016, 30–31.) Lopputuloksena syntyi kokonaisuus, joka vastaa tämän tutkimuksen tutkimuskysymykseen. Sen perusteella alle 15–vuotiaiden lasten kanssa opetus-, kasvatus-, sosiaali- ja nuorisotoimen alalla työskentelevien tai näille aloille opiskelevien aikuisten sukupuolistavia käytäntöjä voidaan kuvata epätasa-arvoisena kohteluna, sukupuolinormatiivisina käytäntöinä sekä sukupuolittuneena opetussisältönä ja toimintakulttuurina (Kuvio 1).

KUVIO 1. Aineiston abstrahointi: kuvaus sukupuolistavista käytännöistä.

3.8 Kirjallisuuskatsauksen luotettavuus ja eettisyys

Kylmän ja Juvakan (2007, 127–128) mukaan laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan seuraavilla kriteereillä: tutkimuksen uskottavuus, vahvistettavuus, siirrettävyys sekä refleksiivisyys. Tämän tutkimuksen uskottavuus pyrittiin osoittamaan aineiston huolellisella keräämisellä, analysoinnilla, tulosten esittämisellä sekä tutkimusprosessin kaikkien vaiheiden perusteellisella ja läpinäkyvällä kuvaamisella. Tutkimuksen uskottavuutta vahvisti myös koko tutkimusprosessin ajan pidetty tutkimuspäiväkirja, jonka avulla opinnäytetyön tekijät pystyivät jakamaan mielipiteitään, valintojaan ja kokemuksiaan sekä käymään jatkuvaa vuoropuhelua tutkimustyöhön liittyen. (Toikko & Rantanen, 2009, 123–124.)

Tätä tutkimusta suoritti kolme henkilöä ja tutkimuksen tekijät kävivät jatkuvaa tiivistä vuoropuhelua koko tutkimuksen ajan. Kyseessä oli siis tutkijatriangulaatio, mikä Kylmän ja Juvakan mukaan vahvistaa tutkimuksen uskottavuutta (2007, 128). Tutkimusta voidaan pitää tällöin luotettavampana, sillä sitä ei ole kirjoitettu vain yhden ihmisen näkökulmasta vaan toisten tutkijoiden ajatukset, näkökulmat ja tuki edistävät tutkimusta (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, viitattu 28.4.2019).

Kylmän ja Juvakan mukaan tutkimuksen luotettavuuden kriteerit ovat vahvistettavuus ja siirrettävyys, ja niiden tulee liittyä koko tutkimusprosessiin. Tämän tutkimuksen vahvistettavuutta osoitettiin pyrkimällä kirjaamaan kaikki työn vaiheet tarkasti ja huolellisesti niin, että lukija pystyy seuraamaan prosessin kulkua. Tutkimuksen siirrettävyydellä puolestaan tarkoitetaan tutkimuksen tulosten siirrettävyyttä vastaaviin tilanteisiin. Kylmän ja Juvakan esimerkkiä hyödyntäen voidaan todeta, että tämän tutkimuksen siirrettävyyttä kohentaa haun kautta valikoitujen tutkimusten taustatietojen esittäminen, jotka on esitetty taulukossa 6. (2007, 128–129.)

Niela-Vilénin ja Hamarin mukaan tutkimuksen luotettavuutta voidaan vahvistaa myös kiinnittämällä huomiota aineiston luotettavuuteen ja tieteellisyyteen, johon voidaan vaikuttaa esimerkiksi valitsemalla huolellisesti tietokannat (2016, 25–26, 32). Tähän tutkimukseen valittiin tietokannat, joissa on julkaistu sosiaali-, opetus- ja nuorisoalojen tutkimuksia. Valittu aineisto on kuitenkin elektronista materiaalia, jossa riskinä on, ettei se ajan kuluessa kuitenkaan ole enää saatavilla. Tutkimuksen kirjallisuusanalyysin aineistona on vertaisarvioituja tieteellisiä tutkimuksia, väitöskirja ja kolme pro gradu -tutkielmaa. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta aineisto on melko laadukasta, mutta pro gradu -tutkielmissa tutkittu joukko on usein ollut hyvin pieni, esimerkiksi vain yksi päiväkotiryhmä (Huusko 2015) tai neljä kasvattajaa (Myllyselkä 2018).

Aineistolle oli määritelty tarkat sisään- ja poisottokriteerit, joilla varmistettiin tutkimuksen fokuksen pysymisen suunnitelman mukaisena. Hakusanat oli valittu tutkimuskysymyksen perusteella niin, että sukupuolistaviin käytäntöihin liittyviä tutkimuksia löytyy mahdollisimman paljon. Hakuprosessin aikana tehdyt mahdolliset virheet ja niiden vaikutukset johtopäätöksien vääristymiseen pyrittiinkin minimoimaan huolellisella hakusanojen sekä -lausekkeiden valinnalla. (Niela-Vilén & Hamari 2016, 25–26, 32.) Koehaku lisäsi aineistohakuun valittujen hakusanojen toimivuutta varmistaen, että mahdollisimman monet julkaisuaikavälillä tehdyt sukupuolistaviin käytäntöihin liittyvät tutkimukset löytyivät, mikä teki hakuprosessista luotettavamman. Lapseen liittyvät sanat valikoituivat siten, että mahdollisimman monet alle 15-vuotiaisiin lapsiin liittyvät tutkimukset tulivat mukaan. Ammattisanasto puolestaan oli valittu niin, että lasten kanssa työskentelevät sosiaali-, opetus- ja nuorisoalojen ammatit olivat edustettuina. Käytännössä kuitenkin tutkimuksia löytyi vain opetus- ja varhaiskasvatuksesta johtuen niiden ylivoimaisen suuresta lukumäärästä ja tiheästä julkaisuvälistä.

Tutkimuksen luotettavuuden kriteereihin liittyy myös refleksiivisyys. Refleksiivisyydellä tarkoitetaan sitä, että tutkijan on oltava tietoinen omista lähtökohdistaan tutkimuksen tekijänä. On siis osattava tiedostaa omien näkemysten mahdollinen vaikutus tutkimuksen aineistoon ja tutkimuksen koko prosessiin. (Kylmä & Juvakka 2007, 129.) Tutkimuksen refleksiivisyys on vahvasti sidoksissa tutkimuksen eettisyyteen. Tässä tutkimuksessa on pyritty refleksiivisyyteen ja eettisyyteen kiinnittämällä huomiota tutkimuksen läpinäkyvyyteen koko prosessin ajan. Huolellisesti valittu näkökulma tutkimuskysymysten asettelussa sekä omien ennakoasenteiden ja mielipiteiden tunnistaminen läpi tutkimuksen lisäsivät prosessin eettisyyttä ja tutkimuksen refleksiivisyyttä. (Kangasniemi ym. 2013, viitattu 11.2.2019.) Tämän opinnäytetyön aihe oli haastava, mutta työn ohjaajien avustuksella näkökulmaa ja tutkimuskysymyksen muotoilua pohdittiin huolellisesti ja muokattiin moneen kertaan. Esimerkiksi koehakujen alkaessa tutkimuskysymys oli: "Miten sosiaalialan työntekijä vaikuttaa työssään lapsen ja nuoren sukupuoli-identiteetin kehitykseen?". Tällaisia vaikutuksia ei kuitenkaan voida mitata tai arvioida luotettavasti. Tämän tutkimuksen lähtökohtina oli, että sukupuolistavia käytäntöjä on olemassa ja että niistä löytyy tutkimusta.

Sosiaalialan tutkimuksessa eettisyys on äärimmäisen tärkeää tutkimuksen jokaisessa vaiheessa. Tämänkin opinnäytetyön aiheen valinnassa näkyy kirjoittajien arvomaailma. Pahimmillaan tutkijoiden arvomaailma voi määritellä koko tutkimuksen tulkintaa. (Pohjola 2007, 17–18.) Opinnäytetyön aihe on laaja ja se on puhuttanut ihmisiä paljon – suuntaan ja toiseen. Tutkimuskysymyksiä muodostaessa niin omat kuin yhteiskunnallisetkin asenteet voivat ohjata tutkimusta tiettyyn suuntaan,

minkä vuoksi omien ennakkokäsitysten tunnistaminen on tärkeää. Tutkijan täytyy varmistaa, etteivät ennakkokäsitykset pääse vaikuttamaan valittuun aineistoon, aineiston analyysiin tai tuloksiin. Tämän opinnäytetyöprosessin aikana kirjoittajat pohtivat omia ennakoasenteitaan ja keskustelivat niistä paljon myös työn ohjaajien kanssa. Näillä pyrittiin varmistamaan, etteivät kirjoittajien omat ennakoasenteet ohjailleet tutkimuksen kulkua (Metsämuuronen 2006, 121). Tutkimuskysymys valittiin neutraaliksi sukupuolistavien käytäntöjen kuvaamiseksi. Kirjoittajat tutkivat avoimin silmin kirjallisuutta kaikenlaisten sukupuolistavien käytäntöjen tunnistamiseksi, joiden vaikutusta voi tarkastella yksilön tai yhteiskunnan näkökulmasta.

Tutkimuksen eettisyyteen kuuluu olennaisesti tutkimusongelmien pohjana olevien arvojen pohtiminen sekä tutkimuksen kautta saadun tiedon merkityksen arviointi oman tieteenalan ja laajemmin yhteiskunnan kannalta. Tutkimuksesta on siis oltava hyötyä. (Kylmä & Juvakka 2007, 144.) Tämä tutkimus on tehty yhteiskuntakriittisellä otteella, jota ohjaavat pyrkimys sukupuolten väliseen tasa-arvoon sekä näkemys jokaisen ihmisen arvokkuudesta erillisenä yksilönä. Näkökulma, johon tämä tutkimus pohjautuu, kuvaa sekä tutkijoiden arvomaailmaa että tilaajalta saatua näkökulmaa, joka pohjautuu sosiaalialan arvoihin ja ammattieettisiin periaatteisiin. Kuvaamalla sukupuolistavia arjen käytäntöjä tämä tutkimus pyrkii tunnistamaan eriarvoisuutta kasvattavia rakenteita ja kehittämään sosiaalialalla tehtävää työtä tasa-arvoisempaan suuntaan. (Sosiaalialan AMK-verkosto 2016, viitattu 1.2.2019.)

Tässä opinnäytetyön tutkimusprosessissa on sitouduttu noudattamaan Arenen ohjeistuksia eettisestä ja hyvän tieteellisen käytännön mukaisesta ammattikorkeakoulun opinnäytetyöprosessista. Arenen eettisen suosituksen mukaan tässä opinnäytetyössä ja erityisesti tutkimusosuuden tekemisessä on noudatettu huolellisuutta, rehellisyyttä, avoimuutta sekä kunnioitusta toisten tutkijoiden työtä kohtaan. Toisten tutkijoiden omistamiin aineistoihin viittaaminen on merkitty selkein lähdeviittauksin Oulun ammattikorkeakoulun sääntöjen mukaisesti. Tutkimuksen aineistona käytetyistä julkaisuista on merkitty niiden alkuperä, tekijät, lähteet, lähdeviittaukset sekä julkaisun verkko-osoite tekijänoikeuslakia kunnioittaen. (Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry 2017, viitattu 20.2.2019.)

4 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tutkimuksen tarkoituksena on kuvata, millaisia sukupuolistavia käytäntöjä on lasten ja nuorten kanssa opetus-, kasvatus-, sosiaali- ja nuorisotoimen alalla työskentelevillä tai näille aloille opiskelevilla henkilöillä. Tutkitulla julkaisuaikavälillä tutkimuksia löytyi 3–15–vuotiaista ja niistä vain yksi tutkimus käsitteli alle 5–vuotiaita. Tuloksissa näkyy vahvasti tyttö-poika – jaottelu. Tutkimusaineiston perusteella päiväkotit ja koulut ovat instituutioita, joissa sekä luodaan että ylläpidetään sukupuolistavia käytäntöjä.

Tämän kirjallisuusanalyysin mukaan lasten kanssa toimiessa esiintyy kolmenlaisia sukupuolistavia käytäntöjä: ensimmäisessä toimijat kohtelevat tyttöjä ja poikia epätasa-arvoisesti, toisessa toimijat luovat ja ylläpitävät sukupuolinormeja käytännöillään ja kolmannessa itse opetussisältö ja toimintakulttuuri ovat sukupuolittuneet. Seuraavassa eritellään tarkemmin, millaisia arjen käytäntöjä eri sukupuolistavien käytäntöjen tyypit pitävät sisällään.

4.1 Epätasa-arvoinen kohtelu

Kirjallisuuskatsauksen tuloksena saadut erilaiset epätasa-arvoisen kohtelun käytännöt on eritelty taulukossa 9. Sukupuolten epätasa-arvoisessa kohtelussa toimijat kohtelevat tyttöjä ja poikia eri tavoin. Kyseessä on aina suora lapsen kohdistunut toiminta.

TAULUKKO 9. Epätasa-arvoisen kohtelun käytännöt

Epätasa-arvoinen kohtelu
Toimijat kontrolloivat poikia ja antavat negatiivista palautetta
Toimijat vastuuttavat tyttöjä
Toimijat suovat pojille vapauksia
Toimijat antavat tytöille vähemmän aikaa, huomiota ja opetusta
Toimijat eivät rohkaise ja kehu tasapuolisesti
Toimijat sortuvat sukupuoliseen syrjintään

Sukupuolten epätasa-arvoisen kohtelun käytännöissä toimijat kontrolloivat poikia ja antavat näille negatiivista palautetta. Opettajien pojille antaman negatiivisen palautteen määrä kasvaa vuoden aikana. Kasvattajat käyttävät paljon aikaa poikien kontrollointiin: he puuttuvat enemmän poikien leikkeihin ja rajoittavat niitä. Kasvattajat kontrolloivat enemmän poikien käytöstä siksi, että pojat käyttäytyvät useammin sopimattomilla tavoilla. (Consuegra & Engels 2016; Virkki 2015, 111).

Toimijat myös vastuuttavat enemmän tyttöjä kuin poikia. Arjen käytännöissä tämä näkyy siten, että opettaja antaa tyttöjen siivota poikienkin puolesta, ja lastentarhanopettajat rauhoittavat poikia tytöillä istuttamalla lapset tyttö-poika-järjestykseen, jolloin tytöille annetaan vastuuta poikien rauhoittamisesta. Kasvattajat tekevät työstä useammin aikuisen apulaisen ja odottavat tyttöjen selviytävän helpommin ilman aikuisen apua. Lisäksi lastentarhaopettaja voi vastuuttaa tytön muistamaan hoitamiseensa liittyviä asioita. (Myllyselkä 2018, 43; Huusko 2015, 54–57, 99.)

Epätasa-arvoinen kohtelu näkyy myös siten, että pojille suodaan enemmän vapauksia. Päiväkotien käytännöissä kasvattajat suovat pojille vapauksia esimerkiksi leikkitilajärjestelyissä. Pojat myös saavat tyttöjä vapaammin hyödyntää tiloja ja välineistöä (Virkki 2015, 113, 145).

Erityisen paljon esimerkkejä epätasa-arvoisista käytännöistä nousi siitä, että toimijat antavat tytöille vähemmän aikaa, huomiota ja opetusta. Lastentarhaopettajat auttavat ja huomioivat enemmän poikia kuin tyttöjä. Poikien haasteellinen ryhmäkäyttäytyminen vie paljon kasvattajien aikaa ja muokkaa koko lapsiryhmän toimintaa. (Virkki 2015, 114; Huusko 2015, 56.) Huusko (2015, 99) kuvaa tutkimuksessaan, miten vastuulliset tytöt jätetään toisinaan jopa täysin huomiotta:

“Yleensä tytöt, jotka jaksoivat keskittyä ja osasivat hommat itsenäisesti, jäivät toisinaan täysin huomiotta, kun taas keskittymään kykenemättömät, huonosti käyttäytyvät pojat saivat opettajan huomion ja avun.”

Tytöille annetaan vähemmän tieteellistä informaatiota ja luonnontieteellistä opetussisältöä. Tytön sukupuolistereotyyppiset harrastukset vähentävät annetun tieteellisen tiedon määrää entisestään. Sukupuoleen kasvattava opettaja myös valmistelelee tuntinsa poikia varten ja teettää oppilailta “poikatehtäviä” pitääkseen pojat kiinnostuneina tuntien sisällöistä. Turkissa opettajat puolestaan eivät anna tytöille tarpeeksi huomiota, eivät auta tyttöjä eivätkä tue opetuskielen oppimisessa. (Newall ym. 2018; Myllyselkä 2018, 66; Cin & Walker 2016.)

Epätasa-arvoisen kohtelun käytännöissä toimijan antamat rohkaisut ja kehut jakautuvat epätasapuolisesti. Opettajat eivät motivoi eivätkä rohkaise poikia. Sen sijaan tyttöjen kaunista käytöstä keuhataan ja nostetaan esimerkiksi. (Mouratidou & Barkoukis 2016; Huusko 2015, 53–54.)

Tutkimuksessa paljastui, että lasten kanssa toimijat sortuvat joskus myös sukupuoliseen syrjintään. Esimerkiksi koulun henkilökunta asettaa nuoren syylliseen asemaan sukupuolen ilmaisun vuoksi pitäessään ymmärrettävänä sitä, että nuorta kiusataan tämän sukupuolen ilmaisun takia. Syrjintää tapahtuu myös Turkissa, jossa matematiikan opettaja huutaa tytöille ja haukkuu heitä tyhmiksi. (Kuusela 2016, 43; Cin & Walker 2016.)

4.2 Sukupuolinormatiiviset käytännöt

Sukupuolinormatiivisia käytäntöjä on eritelty taulukossa 10. Tällaisissa käytännöissä lapsille tyypillisesti annetaan esimerkki sukupuolille tyypillisistä toimintatavoista materiaalin, puheen tai kasvatajan oman esimerkin muodossa. Näin lapsia kasvatetaan sukupuolittuneeseen käytökseen heidän oletetun biologisen sukupuolensa perusteella.

TAULUKKO 10. Sukupuolinormatiiviset käytännöt

Sukupuolinormatiiviset käytännöt
Toimijat luovat ja ylläpitävät sukupuolinormeja
Toimijat käyttävät sukupuolittuneita roolimalleja
Toimijat ylläpitävät tilojen ja materiaalien sukupuolittuneisuutta
Toimijat käyttävät sukupuolistavia ilmaisuja

Sukupuolinormatiivisissa käytännöissä aikuiset luovat omalla toiminnallaan eri sukupuolille liitettyjä odotuksia ja arvostuksia sekä kasvattavat nuoria sukupuolinormien mukaisesti. Esimerkiksi lastentarhaopettajat rohkaisevat poikia ja tyttöjä käyttämään eri tavoin teknologiaa. (Huusko 2015, 48–49; Kuusela 2016, 43; Hallström ym. 2015.) Lapsen toimintaa myös ihmetellään, mikäli hän toimii sukupuolinormatiivisten odotusten vastaisesti, kuten seuraavasta lainauksesta käy ilmi:

“Lastenhoitaja kommentoi minulle kiipeilytelineessä kiipeileviä lapsia: On kyllä mielenkiintoista, kun pojat ei roiku ollenkaan, tytöt vaan roikkuu...” (Huusko 2015, 49–50.)

Lasten kanssa toimijat käyttävät työssään sukupuolittuneita roolimalleja. Opettajat käyttävät oppikirjoja, joiden kuvissa on sukupuolittuneita rooleja, sekä näyttävät kuvia, joissa pojat on kuvattu insinööreinä ja lääkäreinä ja tytöt äiteinä ja hoitajina. Sukupuolistavina roolimalleina toimivat myös kasvattajat itse: he puhuvat ammasteista sukupuolistavasti ja noudattavat perinteistä töiden sukupuolijakoa, jossa esimerkiksi kunnostustyöt kuuluvat mieslastenopettajalle. (Cin & Walker 2016; Muasya & Kazungu 2018; Huusko 2015, 64; Ylitapio-Mäntylä 2016). Huuskon (2015, 64) tutkimuksessa kuvataan, kuinka lastenhoitaja puhuu ammasteista ja niihin liittyvistä sukupuoliodotuksista ja tuo esiin omia asenteitaan niihin liittyen:

“Mieslastenhoitaja tuo puheessaan esiin eri sukupuoliin liitetyt ammatit ja niiden edustuksen työelämässä. Mieslastenhoitaja tuo esiin myös oman henkilökohtaisen asenteensa vastakkaisen sukupuolen ammattikuntaa kohtaan kieltäytymällä olemasta kampaaja. (Huolimatta siitä, että monet huippukampaajat ovat miehiä!)”

Sukupuolinormatiivisissa käytännöissä toimijat ylläpitävät tilojen ja materiaalien sukupuolittuneisuutta. Esimerkiksi päiväkodeissa vahvistetaan perinteisiä sukupuolen tiloja, rakennetaan valmiiksi tytöille tarkoitettuja hoivaamiseen liittyviä leikkitiloja eikä anneta pojille ja tytöille samoja mahdollisuuksia käyttää materiaalia ja leluja (Ylitapio-Mäntylä 2016; Virkki 2015, 127; Hallström ym. 2015).

Myös sukupuolistavat ilmaisut ovat käytäntöjä, joilla luodaan ja ylläpidetään sukupuolinormatiivisuutta. Toimijat puhuvat lapsista yleistävästi tyttöinä ja poikina. Aikuiset olettavat lasten leikkivän samaa sukupuolta olevien lasten kanssa ja käyttävät nimityksiä tytöt ja pojat, vaikka kaikki leikissä olijat eivät olisikaan samaa sukupuolta. Opettajat myös puhuvat eri tavalla tytöille ja pojille, ja käyttävät eri sanastoa sukupuoliryhmän mukaan: esimerkiksi tytön teosta sanotaan ihanaksi ja pojan teosta mahtavaksi. Opettajien pojista käyttämät termit (mm. aggressiivinen ja raju) voivat jopa pidättää tyttöjä leikkimästä poikien kanssa. (Huusko 2015, 63; Myllyselkä 2018, 69; Muasya & Kazungu 2018).

4.3 Sukupuolittunut opetussisältö ja toimintakulttuuri

Epätasa-arvoisten ja sukupuolinormatiivisten käytäntöjen lisäksi aineistossa esiintyi sukupuolista-
via käytäntöjä, joissa itse opetussisältö tai toimintakulttuuri on sukupuolittunut (taulukko 11). Nämä
käytännöt ovat toimijoista riippumattomimpia, sillä yksittäiset toimijat eivät yleensä voi merkittävästi
vaikuttaa opetussisältöön ja toimintakulttuuriin.

TAULUKKO 11. Sukupuolittunut opetussisältö ja toimintakulttuuri

Sukupuolittunut opetussisältö ja toimintakulttuuri
Opetussisältö on sukupuolittunut
Päiväkodin toimintakulttuuri suosii tyttöjä

Opetussisältö on sukupuolittunut, opettajakunta on naisvaltainen ja kuvataidekoulun tekniikkapai-
notteinen opetus on sukupuolittavaa. Myös sukupuolen moninaisuuden käsitteleminen koulun ope-
tuksessa on olematonta ja koulun oppisisältöjen mukaan tytöillä ei ole muuta mahdollisuutta kuin
kasvaa naisiksi. (Myllyselkä 2018, 60–62; Kuusela 2016, 42).

Päiväkodin struktuuri palvelee paremmin tyttöjä kuin poikia, toiminta sopii paremmin tyttöjen toi-
mintakulttuuriin ja naiskasvattajat ajattelevat tunnustavansa paremmin tyttöjen suosimia teemoja
(Huusko 2015, 73; Virkki 2015, 126–127). Seuraavassa lainauksessa Virkki (2015, 126) kuvaa,
miten kasvattajat pitävät tyttöjä helpompina kasvattaa ja ymmärtävät näitä paremmin:

*“Kasvattajien puheessa poikien tapa muokata toimintaa sai negatiivisen sävyn. Kasvattajat
kokivat pojat vaikeasti hallittavina ja he joutuivat käyttämään paljon aikaa poikien toimin-
nan ohjaamiseen ja kontrollointiin. (---) Kasvattajat pitivät tyttöjä helpompina kasvattaa,
mikä voi ainakin osittain johtua samasta sukupuolesta. Näyttäisi siltä, että naiskasvattajat
tuntevat paremmin tyttöjen tapaa olla ja toimia.”*

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä kirjallisuuskatsauksessa on tutkittu, millaisia sukupuolistavia käytäntöjä on alle 15-vuotiaiden lasten kanssa opetus-, kasvatusta-, sosiaali- ja nuorisotoimen alalla työskentelevillä tai näille aloille opiskelevilla henkilöillä. Tutkimuksen perusteella heillä on sellaisia sukupuolistavia käytäntöjä, joilla lapsista kasvatetaan tyttöjä ja poikia jäykkien sukupuolinormien mukaisesti. Tietoperustan määritelmän mukaan sukupuolinormatiivisessa ajattelussa ihmiset jaetaan vain miehiin ja naisiin. Tämän ajattelun mukaan sukupuolet ovat muuttumattomia ja toistensa vastakohtia. Sukupuolinormatiivisuus rajaa myös sitä, mitä pidetään tytöille ja pojille sopivana. Tämän tutkimuksen valossa sukupuolistavat käytännöt ohjaavat lapsia heille syntymässä määritellyn sukupuolen mukaiseen perinteiseen käyttäytymismalliin, mikä osaltaan voi rajoittaa lasten tapoja toimia oman persoonallisuutensa ja mielenkiinnonkohteidensa mukaan.

Tutkimuksen tulosten mukaan toimijoilla on kolmenlaisia sukupuolistavia käytäntöjä. Sukupuolistavat käytännöt voivat olla epätasa-arvoistavaa kohtelua, jossa tyttöjä ja poikia kohdellaan eri lailla. Sukupuolistavilla käytännöillä voidaan myös kasvattaa lapsia sukupuolinormatiivisesti heidän oletetun biologisen sukupuolen perusteella perinteiseen miehen tai naisen malliin. Sen lisäksi sukupuolistavat käytännöt voivat olla sukupuolittuneessa opetussisällössä ja toimintakulttuurissa olevia käytäntöjä, joihin yksittäisellä toimijalla voi olla vaikeaa vaikuttaa.

Tuloksia tarkastellessa huomataan, että epätasa-arvoisen kohtelun käytännöissä tyttöjä ja poikia kohdellaan eri lailla kasvattaen heitä samalla sukupuolinormien mukaisesti: tyttöjen tulee olla vastuullisia ja itsenäisesti pärjääviä, kun taas pojat saavat dominoida enemmän ryhmän toimintaa, tilaa ja kasvattajien aikaa. Sukupuolinormatiivisissa käytännöissä lasten kasvattaminen tytöiksi ja pojiksi sukupuolinormien mukaisesti näkyy erityisen selvästi. Aineistosta nousseet kategoriat nivoutuvat yhteen, kun tytöistä kasvatetaan hiljaisia ja kilttejä sivussa pysytteleviä hoivaajia, kun taas pojista kasvatetaan äänekkäitä ja vaativia toiminnan keskipisteessä olevia ammattilaisia. Myös syrjinnän esimerkeistä näkyy sukupuolinormien mukaan kasvattaminen, sillä normien mukaan tytöt ovat matematiikassa huonompia, ja toisessa esimerkissä syrjintä kohdistui sukupuoltaan epätyypillisesti ilmaisevaan nuoreen. Myös päiväkodin tyttöjä suosiva toimintakulttuuri korostaa tyttöjen ja poikien välisiä eroja, ja sukupuolittunut opetussisältö itsessään ohjaa lasten kasvua heidän syntymässä oletettuun sukupuoleen.

Samoja tuloksia on saanut Ylitapio-Mäntylä, jonka päiväkotimaailmaan sijoittuvan tutkimuksen mukaan koko kasvatuskulttuurillamme on sukupuolistava luonne: päiväkodeissa lapsen sukupuoleen liittyviä ”hyviä” asioita vahvistetaan ja ”huonoja” paheksutaan, kunnes lapsi saadaan omaksumaan oikea sukupuolensa malli (2009, 121). Myös Lehtosen tekemä koulumaailman seksuaalisuutta ja sukupuolta käsittelevä tutkimus osoittaa samaa. Sen mukaan koulukulttuurin läpäisee heteronormatiivisuus, jossa kaikilta odotetaan heteroseksuaalista feminiinisyttä tai heteroseksuaalista maskuliinisuutta. (2003, 101.)

Ylitapio-Mäntylän mukaan sukupuolistunut työnjako useimmiten on näkymätöntä ja tiedostamattomaa toimintaa, joka päiväkodissa näkyi mm. erilaisten toimintojen ohjaamisessa tai aikuisten sukupuolten mukaisissa työnjaossa (2009, 96–98). Perinteinen töiden ja roolien sukupuolijako on nähtävillä myös Tainion ja Teräksen tekemässä raportissa (2010, viitattu 3.11.2019). Myös tämän kirjallisuusanalyysin tuloksissa näkyy, että sukupuoleen liittyviä roolimalleja ylläpidetään sukupuolistavilla käytännöillä. Eriyttämällä toimintaa oletetun biologisen sukupuolen mukaan korostetaan lasten kuuluvan joko tyttöihin tai poikiin. Samalla korostetaan sitä, että tytöillä ja pojilla on erilaiset tarpeet, vaikka lasten tarpeita ei määrittele pelkkä sukupuoli (Teräs 2010, 114).

Tuloksissa näkyikin lasten vahva jako tyttöihin ja poikiin: jaon tekevät niin toimijat, tutkijat kuin tämän opinnäytetyön tekijätkin. Tässä opinnäytetyössä sukupuolistava käytäntö määriteltiin toimittavaksi, joka on erilainen tyttöjen ja poikien kohdalla. Sukupuoleen perustuva jaottelu itsessään vahvistaa sukupuolinormatiivisuutta, missä ihmiset jaetaan miehiin ja naisiin ja heidän odotetaan käyttäytyvän syntymässä määritellylle sukupuolelleen tyypillisellä tavalla. Pajun mukaan jo pelkääntään puheen tasolla tapahtuva kahtiajako rajoittaa sukupuolikäsitystä sekä korostaa naisten ja miesten eroavaisuutta. Jako rakentuu lukuisista arjen tilanteista ja niissä vahvistetaan kulttuurisesti rakennettua ja hyväksyttyä naisten ja miesten vastakkainasettelua. (2013, 100–101.) Perinteinen jaottelu tyttöihin ja poikiin esiintyy monissa muissakin aiheeseen liittyvissä tutkimuksissa. Tämän tutkimuksen tuloksista käy ilmi, että sukupuolijaottelu nojautuu useimmiten lapsen tai nuoren oletettuun biologiseen tai juridiseen sukupuoleen. Monesti aikuiset olettavatkin lasten toimivan biologisen sukupuolensa mukaisesti eli noudattaen tiettyjä sukupuoleensa liittyviä normeja ja odotuksia. Samoja tuloksia on saanut Ylitapio-Mäntylä tutkimuksessa, joka käsittelee sukupuolta ja valtaa päiväkodin arjessa (2009, 101–106).

Tässä opinnäytetyössä sukupuolten tasa-arvo määriteltiin eri sukupuolten samoiksi oikeuksiksi, velvoitteiksi ja mahdollisuuksiksi. Epätasa-arvoistavassa kohtelussa on aina kyseessä suora lapsen kohdistunut toiminta, joka vaikuttaa lapsen oikeuksiin, velvoitteisiin tai mahdollisuuksiin. Tämän tutkimuksen tulosten perusteella mahdollisuuksien tasa-arvo ei toteudu Suomessa, sillä kasvattajat ja opettajat eivät käytännössä suo eri sukupuolia edustaville lapsille samoja mahdollisuuksia.

Käsite sukupuolinnormatiivisuus kuvaa sukupuoleen liittyviä odotuksia ja oletuksia, ja siinä naisten ja miesten odotetaan käyttäytyvän naisille ja miehille tyypillisellä tavalla. Monet tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että sukupuolistavilla käytännöillä kannustetaan lapsia käyttäytymään sukupuolinnormatiivisesti, mikä puolestaan aiheuttaa epätasa-arvoisuutta. Esimerkiksi Alasaari kirjoittaa, että kasvattajat kannustavat lapsia stereotyyppisiin sukupuolirooleihin muun muassa tilan, leikin ohjaamisen ja roolitusten avulla, mikä lisää sukupuolten epätasa-arvoa. Hänen mukaansa päiväkodin arjen sukupuolinnormien merkitys työalojen segregaatioon on merkityksellinen. (2013, 76–77.) Myös Ylitapio-Mäntylä kuvaa väitöskirjassaan sukupuolistavien käytäntöjen vahvistavan heteronormatiivista oletusta, pakottavan sukupuolet tiettyihin luokituksiin ja estävän tasa-arvon toteutumista (2009, 209–212). Tämän tutkimuksen tuloksissa toimijat sosiaalistavat lapsia heidän oletetun sukupuolensa malliin muun muassa käyttämällä oppikirjoja ja kuvia, joissa pojat on kuvattu insinööreinä ja lääkäreinä ja tytöt äiteinä ja hoitajina. Korvajärvi on tutkinut työelämän sukupuolistavia käytäntöjä ja mainitsee sukupuolten erottelun esimerkkeinä hoitoalan mieltämisen naisten työkseen sekä teknologisen asiantuntemuksen arvioimisen hoitotyötä vaativammaksi (2010, 184–185).

Teräs yhdistää epätasa-arvon ja sukupuolinnormatiiviset käytännöt siten, että hänen mukaansa sukupuolisosialisoinnin avulla ylläpidetään ja uusinnetaan vallitsevaa sukupuolten välistä epätasa-arvoa. Tällaisiksi käytännöiksi hän mainitsee toimintatapoja, joista osa on tässä tutkimuksessa luokiteltu epätasa-arvoistaviksi ja osa sukupuolinnormatiivisiksi: esimerkiksi huomion jakautuminen sukupuolen mukaisesti, sen, kuinka pojille annetaan enemmän liikkumatilaa ja sallitaan enemmän äänenkäyttöä mutta myös oppimateriaalien sukupuolittuneet sisällöt. (2005, 57–67.)

Myös Alasaari (2013, 70–72) ja Teräs (2010, 112) ovat saaneet tuloksia, joiden mukaan pojat saavat enemmän kasvattajien huomiota kuin tytöt. Tämän tutkimuksen valossa osa poikien saamasta huomiosta on kuitenkin kielteisen sävyistä ja näyttäytyy usein pojille osoitettuina rajoituksina ja negatiivisena palautteena. Kasvattajat joutuvat käyttämään paljon energiaa ja aikaa poikien valvon-

taan, jolloin aika tyttöjen huomioimiseen jää vähäiseksi. Toisaalta vaikka toimijat antavat vähemmän huomiota, aikaa ja opetusta tytöille, tytöt saavat silti enemmän kehuja kuin pojat. Teräksen tekemä tutkimus puolestaan korostaa poikien saavan kehuja enemmän kuin tytöt ja kehujen olevan henkilökohtaisempia kuin tytöille osoitettuja (2010, 82–87). Niin tämän tutkimuksen tuloksissa kuin muissakin tutkimuksissa (ks. Teräs 2010, 87, 113; Strandell 1993, 38–41) tytöt nähdään myös hyvin usein aikuisten apulaisina tai aikuiset velvoittavat tytöt selviytymään tehtävistä useammin ilman aikuisten apua.

Teräksen mukaan sukupuolten eriarvoisuus aiheuttaa sen, että tytölle on hyväksytympää omaksua pojille miellettyjä käyttäytymisen malleja kuin pojille tyttöjen malleja (2005, 61). Myös Ylitapio-Mäntylän (2012) ja Alasaaren (2013, 50) tutkimuksissa tytöt ovat saaneet enemmän liikkumatilaa poikien rooleihin kuin pojat tyttöjen rooleihin. Tämän tutkimuksen tuloksissa tytöt käyttäytyvät joskus pojille tyypillisillä tavoilla ja pojat leikkivät tyttöjen leikiksi miellettyä leikkiä, mutta kasvattajat ihmettelevät tasapuolisesti kaikkia rajan ylittäjiä.

Tämän tutkimuksen tulosten mukaan koulujen opettajakunta on naisvaltainen ja päiväkotien toimintakulttuuri suosii tyttöjä. Ylitapio-Mäntylä kirjoittaa myös opettajien työn naisvaltaisuudesta ja julkisuudessa usein esiintyvistä huolesta siitä, että lapsilta puuttuu miesmalleja. Hänen mukaansa tasa-arvon näkökulmasta ratkaisu ei kuitenkaan ole se, että miehet tuottavat miestapaisia toimintoja ja naiset uusintavat naistapaisuutta, vaan täytyy puuttua kasvatuskulttuurin sukupuolistavaan luonteeseen. Ylitapio-Mäntylän mukaan puhe päiväkodista ja koulusta tytöille sopivana paikkana tuottaa sukupuolidikotomiaa eli korostaa naiseutta ja mieheyttä toistensa poissulkevinä asioina. (2009, 210–211.)

Jääskeläisen ja muiden tekemän tutkimuksen mukaan muiden maiden tasa-arvokäsitykset ja sukupuoliroolit voivat poiketa paljonkin suomalaisesta käsityksestä (2016, 46). Tämän tutkimuksen aineistossa on tutkimuksia Suomesta, Ruotsista, Belgiasta, Kreikasta, Australiasta, Turkista ja Keniasta. Suurin osa – yli kaksi kolmasosaa - tutkimuksen alkuperäisistä ilmauksista on kuitenkin suomalaisista aineistoista. Suomalaisista tutkimuksista valittua aineistoa löytyy myös kaikista alakategorioista, joten kaikkia tuloksia voidaan soveltaa Suomen työkentällä. Lisäksi eri maissa tehtyjen tutkimusten tulokset ovat keskenään hyvin samanlaisia lukuun ottamatta Turkia, jossa opettajat suhtautuvat tyttöihin huomattavasti syrjivämmin kuin muiden maiden tutkimuksissa. Turkkilaisen tutkimuksen vaikutus tuloksiin näkyykin syrjinnän alakategoriassa, josta kuitenkin löytyy myös yksi

suomalaisesta tutkimuksesta peräisin oleva ilmaus. Turkkilaisessa tutkimuksessa esiintynyt syrjintä on tietoperustassa mainittua naisten ja miesten asettamista eri asemaan sukupuolen perusteella, kun taas Suomessa tehdyn tutkimuksen syrjintä on eri asemaan asettamista sukupuolen ilmaisun perusteella. Väestöliiton raportin mukaan naisiin kohdistuvaa syrjintää ja väkivaltaa on vaikea kitkeä yhteiskunnasta, jossa naiset kasvatetaan pienestä pitäen uskomaan, että he ovat miehiä alempiarvoisia (2008, 5, 14–15).

Mikäli tuloksia sen sijaan tarkastellaan eri alojen toimijoiden mukaan, huomataan, että varhaiskasvatuksen työntekijät ja alalle opiskelevat suovat pojille vapauksia, ylläpitävät tilojen ja materiaalien sukupuolittuneisuutta sekä ylläpitävät päiväkotien tyttöjä suosivaa toimintakulttuuria. Vastaavasti opetuksen alan työntekijät ja opiskelijat sortuvat sukupuoliseen syrjintään ja ylläpitävät sukupuolitunutta opetussisältöä. Kuitenkin valtaosaa tutkimuksen tuloksina löytyneistä sukupuolistavista käytännöistä toteutetaan niin päiväkodeissa kuin kouluissakin. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan päiväkotien kasvatuksella ja koulujen opetuksella on sukupuolistava luonne.

Tutkimuksen mukaan sukupuolistavia käytäntöjä syntyy yksittäisten toimijoiden kohtelussa, mutta toisaalta myös päiväkodin toimintakulttuuri sekä koulun opetussuunnitelma mahdollistavat ja ylläpitävät niitä. Sukupuolistavia käytäntöjä siis luodaan ja niitä vahvistetaan niin yksilö- kuin rakenteellisella tasolla. Korvajärven mukaan yhteiskunnan sukupuolistuneet rakenteet muodostuvat ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Laajemmassa mittakaavassa katsottuna siis yhteiskunnalla ja ympäröivällä kulttuurilla on iso merkitys siinä, ylläpidetäänkö, toistetaanko vai kyseenalaistetaanko sukupuolistuneita rakenteita (2010, 188–189.) Teräksen mukaan sukupuolisopimuksen sisältään pitävä sukupuolijärjestelmä onkin vahvasti sidoksissa taloudellisiin, yhteiskunnallisiin ja poliittisiin rakenteisiin (2005, 60–61).

6 POHDINTA

Tämän opinnäytetyö on kuvaileva kirjallisuuskatsaus, joka kuvaa, millaisia sukupuolistavia käytäntöjä on lasten ja nuorten kanssa opetus-, kasvatusta-, sosiaali- ja nuorisotoimen alalla työskentelevillä tai näille aloille opiskelevilla henkilöillä. Tavoitteena oli tuottaa sukupuolistavista käytännöistä tilaajalle eli Oulun ammattikorkeakoululle tietoa, jota voidaan hyödyntää opetus- ja projektityössä. Kirjallisuusanalyysin tuloksena löydettiin kolme sukupuolistavien käytäntöjen yläkategoriaa: epätasa-arvoinen kohtelu, sukupuolinormatiiviset käytännöt, sekä sukupuolittunut opetussisältö ja toimintakulttuuri. Näistä ensimmäisessä nimensä mukaisesti tyttöjä ja poikia kohdellaan epätasa-arvoisesti toistensa kustannuksella. Toinen kategoria pitää sisällään lasten kasvattamisen sukupuolittuneeseen käytökseen esimerkkien, sanamuotojen ja materiaalien avulla ja kolmas sukupuolittuneen opetussisällön ja toimintakulttuurin.

Tutkimuksen johtopäätösten perusteella lasten ja nuorten kanssa opetus-, kasvatusta-, sosiaali- ja nuorisotoimen alalla työskentelevillä tai näille aloille opiskelevilla henkilöillä on sellaisia sukupuolistavia käytäntöjä, joilla lapsista kasvatetaan tyttöjä ja poikia jäykkien sukupuolinormien mukaisesti. Sukupuolisensitiivisen työtteen opetus nykyisille ja tuleville ammattilaisille on erittäin tärkeää lasten hyvinvoinnin ja yhteiskunnan tasa-arvoisuuden kannalta. Käytännössä tilaaja voi hyödyntää tämän tutkimuksen tuloksia esimerkiksi sukupuolisensitiivisyyteen liittyvässä teoriaopetuksessa tai lasten parissa suoritettavan harjoittelun reflektoinnin tukena. Sosionomin ydinosaamiseen kuuluu oman ihmiskäsityksen ja arvomaailman merkityksen tunnistaminen asiakkaiden kanssa tehtävässä työssä. Omien sukupuoliin liittyvien asenteiden pohtimiseen ja tunnistamiseen ohjaavat harjoitukset voivat toimia opiskelijan itsereflektion ja asiakastyön osaamisen kasvun tukena.

Opinnäytetyön tekeminen oli pitkä ja työläs prosessi. Idea aiheesta tuli syksyllä vuonna 2018, mistä tutkimusprosessimme lähtikin liikkeelle. Prosessin aikana koimme muun muassa koulunkäynnistä johtuvia aikataulullisia vaikeuksia, joiden takia työn tekemiseen tuli pitempiäkin taukoja. Huolimatta väljästä ja hyvin laaditusta aikataulustamme opinnäytetyö valmistui kuitenkin suunniteltua myöhemmin. Tutkimusmenetelmäksi valitsemamme kirjallisuuskatsaus osoittautui varsin työlääksi. Tietoa ja tietoa kirjallisuuskatsauksen tekemisestä ei ollut sen enempää kuin se, mitä olemme oppineet tutkimustyön oppitunneilla. Kuitenkin valmiiden opinnäytetöiden lukeminen, teoriakirjoihin tutustuminen sekä opinnäytetyön ohjaajien kanssa käyty keskustelut ovat olleet suureksi avuksi työn

etenemisessä. Haasteeksi koimme sen, että muiden tekemistä valmiista opinnäytetöistä oli hankala päätellä niissä käytettyjen ratkaisujen toimivuutta.

Prosessin aikana aiheemme osoittautui hyvin laajaksi ja alussa koimme hankaluuksia sen rajaamisessa. Prosessia helpottaaksemme olisimme voineet valita itsellemme tutumman aiheen, johon liittyvät käsitteet olisivat olleet selkeämmin määriteltyjä. Tutkimustehtävän määrittäminen sekä sen pukeminen sanalliseen muotoon vei myös omaa aikaansa. Se tarkentui kuitenkin vähitellen työprosessin aikana. Tietoperustan kokoaminen oli vaativa ja aikaa vievä prosessi. Materiaalia aiheesta oli tarjolla runsaasti, mikä vaikeutti tutkimuksemme kannalta olennaisen ja relevantin tiedon erottamista. Kuitenkin materiaalin laajuudesta huolimatta pyrimme työssämme tarkastelemaan käyttämiämme lähteitä kriittisesti ja huolellisesti.

Tietoperustaa kootessa saadusta tiedosta sekä koulun kirjaston hakupalvelujen ammattilaisen konsultaatiosta oli paljon apua hakusanojen ja -lausekkeiden valinnassa. Alustavia hakuja suoritettiin alkuvuodesta 2019, ja niistä saimme tietoa siitä, mitkä termit toimivat parhaiten englannin ja mitkä suomen kielessä. Englanninkielisten tutkimusten tulokinnassa olemme noudattaneet erityistä tarkkuutta, jottei tekstin alkuperäinen merkitys muuttuisi. Sosiaali- ja nuorisotoimen aloilta ei löytynyt yhtään julkaisua tutkitulla julkaisuvälillä niihin liittyvistä hakusanoista huolimatta. Sukupuolistaminen jatkuu teini-iässä ja vielä aikuisenakin. Johtuuko siis nuorisotoimen puuttuminen siitä, että pääasiassa vain lapsiin kohdistuvia sukupuolistavia käytäntöjä tutkitaan? Manuaalinen haku olisi voinut antaa laajemman aineiston sosiaali- ja nuorisotoimen alalla työskentelevistä. Mielenkiintoinen kysymys on myös se, onko meiltä jäänyt huomaamatta aineistossa jotain sukupuolistavia käytäntöjä siksi, että aihe ja siihen liittyvät käsitteet eivät olleet meille kovin tuttuja opinnäytetyöprosessin alussa.

Opinnäytetyössämme emme halunneet keskittyä vain johonkin tiettyyn asuinalueeseen tai maahan, vaan tavoitteena oli kuvata, minkälaisia sukupuolistavia käytäntöjä ylipäätään on olemassa. Analyysiin otettiin mukaan myös kansainvälisiä julkaisuja. Kuitenkin yli kaksi kolmasosaa aineistojen alkuperäisistä ilmauksista on suomalaisista tutkimuksista. Myös kaikki löytyneet alakategoriat sisältävät suomalaisista tutkimuksista peräisin olevaa aineistoa, joten saatuja tuloksia voidaan soveltaa Suomen työkentällä. Ymmärrämme kuitenkin etnisen taustan ja kulttuurin vaikutuksen sukupuolen ja tasa-arvon tarkasteluun, mikä näkyy erityisesti aineistomme turkkilaisessa tutkimuksessa ja sen vaikutuksessa tuloksiin.

Sukupuolistavien käytäntöjen aihe on hyvin ajankohtainen. Valitsimme sukupuolistavat käytännöt niiden määritelmällisistä haasteista huolimatta, sillä sukupuolisensitiivisiä käytäntöjä on tutkittu enemmän. Olemme tuottaneet pienen siivun lisää tietoa lasten ja nuorten parissa opetus-, kasvat- tus- sosiaali- ja nuorisotoimen alalla työskentelevien ihmisten käyttöön ja toivomme osaltamme kehittävämmä työkenttää sukupuolisensitiivisempään ja tasa-arvoisempaan suuntaan. Aineis- tomme perusteella sukupuolistavien käytäntöjen tarkastelu, tiedostaminen ja niistä keskustelu on tärkeää toiminnan kehittämisessä. Tämän tutkimuksen tekemisestä on ollut paljon hyötyä meille ammattiosaamisemme kasvattamisessa, vaikka yli puolet tutkimuksen aineistosta liittyykin opetuk- sen alaan. Tutkimuksen tulokset ovat kuitenkin hyvin sovellettavissa sosiaalialalle.

Tämän opinnäytetyön oppimistavoitteena oli syventää Oulun ammattikorkeakoulun sosiaalialan eettisen kompetenssin sekä tutkimuksellisen kehittämis- ja innovaatio-osaamisen kompetenssin mukaista ammatillista osaamista. Tavoitteena oli kehittää omaa ammatillista toimintaa sukupuoli- sensitiivisempään suuntaan oppimalla tunnistamaan sukupuolistavia käytäntöjä sekä tasa-arvoa edistäviä ja heikentäviä rakenteita. Oppimmekin tunnistamaan erilaisia sukupuolistavia käytäntöjä lasten kanssa toimiessa sekä niihin liittyviä kulttuurisia näkökulmia. Tutkimuksen tuloksissa näkyi toimijoiden lapsia kohtaan harjoittamaa syrjintää, jollaiseen meidän tulevina sosiaalialan ammatti- laisina tulee puuttua. Sosiaalialan ammattihenkilön eettisten ohjeiden mukaan sosiaalialan ammatti- henkilön velvollisuus on estää sellainen syrjintä, joka kohdistuu ihmisen sukupuoleen tai sukupuoli- liseen suuntautumiseen (Heikkinen 2017, 20).

Sukupuolistavien käytäntöjen tunnistaminen on mahdollistanut omien ennako-oletuksien reflek- toinnin ja kehittämisen niistä vapaaseen, sukupuolisensitiivisempään suuntaan sosiaalialalla lasten kanssa toimiessa. Sukupuolisensitiivisellä otteella voidaan edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa, jotka kuuluvat sosiaalialan eettisen osaamisen ytimeen. Opinnäytetyöprosessin aikana myös tietä- myksemme varhaiskasvatusta ja peruskoulua ohjaavasta tasa-arvolainsäädännöstä ja tasa-arvo- suunnittelusta syveni. Lisäksi opimme tunnistamaan eriarvoisuutta kasvattavia yhteiskunnallisia ra- kenteita (kasvatusalojen naisvaltaisuus, koulutuksen segregatio) sekä sellaisia toimenpiteitä, joilla pyritään vähentämään eriarvoisuutta varhaiskasvatuksessa ja peruskoulussa. Tämä opinnäytetyö- prosessi on lisännyt huomattavasti tietämystämme ja ymmärrystämme epätasa-arvoisuudesta, ja juuri epätasa-arvoisuuden tunnistaminen on oleellisen tärkeää tasa-arvon edistämässä.

Tutkimuksen kehittämis- ja innovaatio-osaamisen kompetenssin mukaisena oppimistavoitteena oli oppia tekemään tutkimusta luotettavasti ja eettisesti. Opimme, miten luotettavan ja eettisiä ohjeita

noudattavan tutkimuksen työvaiheet on dokumentoitava ja omat valinnat on perusteltava opinnäytetyön raportissa. Opimme paljon myös tutkimuksen huolellisesta suunnittelusta, tutkimuskysymyksen muotoilusta ja näkökulman valinnasta, jotka lisäävät luotettavuutta. Tutkimusaineistoon perehtyminen opetti meitä arvioimaan ja analysoimaan toisten tutkijoiden suorittamien tutkimusten taustoja, valintoja ja tuloksia. Opimme, miten tutkimukselle kootaan riittävän kattava tietoperusta ja kuinka selitetään tutkimuksen tulosten ymmärtämisen kannalta tärkeimmät käsitteet. Tietoperustan käsitteiden moniselitteisyys ja joidenkin käsitteiden määrittelemisen vaikeus asettivat oman oppimishaasteen myös meille tutkijoina. Voimme hyödyntää oppimaamme tulevissa työtehtävissä sekä alan kehittämishankkeissa esimerkiksi raporttien, hankesuunnitelmien ja väliarviointien laadinnassa.

Tutkimusprosessin aikana olemme oppineet kirjallisuuskatsauksen menetelmällä toteutetun tutkimustyön tekemisestä valtavan paljon. Lisäksi työprosessin aikana opimme tieteellisen kirjoittamisen periaatteita sekä analysoimaan yhteiskunnassa tapahtuvia asioita ja ilmiötä laajemmin. Työsämme pyrimme sisäistämään sekä noudattamaan tutkimustyön eettisiä periaatteita ja ohjeita. Lisäksi opimme sukupuolisensitiivistä ja tasa-arvoa edistäviä toimintamalleja, joita voimme hyödyntää työelämässä. Kaiken kaikkiaan koemme, että olemme saavuttaneet oppimistavoittemme.

Uskomme, että tutkimuksemme tuloksia olisi mahdollista hyödyntää esimerkiksi sellaisen oppaan tekemisessä, jossa konkreettisesti kerrotaan, miten kannattaa toimia tai mitä kannattaa välttää toimiessa lasten kanssa kussakin arjen tilanteessa. Tällainen opas antaisi valmiita työkaluja käytäntöön sekä ammattilaisille että vanhemmille. Myös lapsille tarkoitettujen materiaalien (kirjat, oppikirjat, laulut yms.) ja niissä käytettyjen tekstien ja kuvitusten pohjalta sukupuolen näkökulmasta toteutettu kirjallisuusanalyysi olisi mielestämme tarpeellinen. Lisäksi vastaavanlainen kirjallisuustutkimus sukupuolisensitiivisistä käytännöistä antaisi tärkeää käytännön tietoa lasten parissa työskenteleville.

Lapset viettävät suuren osan ajastaan päiväkodissa ja koulussa, minkä vuoksi lasten kanssa toimijoiden on tärkeää suoda jokaiselle lapselle mahdollisuus toimia ja tehdä valintoja ilman, että hänen sukupuoleensa liitetyt odotukset rajoittavat häntä. Sukupuoli on moninainen ja monitulkintainen käsite, jonka määrittelemisen pelkän biologian kautta sulkee pois monia ulottuvuuksia ja kaventaa yksilön mahdollisuuksia ilmaista itseään. Sukupuolta ei tulisi katsoa pysyvänä ominaisuutena vaan ominaispiirteenä, joka elää ajassa ja joka rakentuu päivittäisistä vuorovaikutustilanteista (Strandell, 1993, 24–26; Ylitapio-Mäntylä 2012, 22–23). Olisikin tärkeää, että sekä päiväkodissa

että kouluissa kiinnitettäisiin enemmän huomiota arkeen ja siinä vallitseviin käytäntöihin. Toivomme, että tekemämme tutkimus antaa lisää tietoa ja ymmärrystä arjen sukupuolistavista käytännöistä. Lasten kanssa toimijoilla on tärkeä tehtävä tukea lasten sukupuoli-identiteetin kehittymistä. Merkittävää on, ohjaako toimija tiedostamattaan lapsia valmiiksi annettuihin rooleihin ja tapoihin vai toimiiko hän sukupuolisensitiivisesti. Määritelmän mukaan sukupuolisensitiivisessä otteessa toimija herkistyy tunnistamaan jokaisen lapsen yksilöllisyyden ja ohjaa tekemään yksilöllisiä valintoja eikä vain sosiaalista lasta tämän syntymässä määriteltyn sukupuoleen. Sukupuolisensitiivinen kasvat-taja hyväksyy ajatuksen sukupuolen moninaisuudesta sekä ymmärtää sukupuolen muokkautu-mista myös kulttuuristen ja sosiaalisten ilmiöiden tuloksena.

Opinnäytetyön prosessin aikana aloimme pohtia syitä sukupuolistaville käytännöille. Kuten lukui-sista lukemistamme tutkimuksista käy ilmi, monet lasten parissa työskentelevät aikuiset tuntevat sukupuolisensitiivisyyteen liittyviä käsityksiä ja mieltävät oman toimintansa sukupuolisensitiiviseksi. Esimerkiksi Pöysän, Pesun ja Pulkkinen tekemässä tutkimuksessa suurin osa opettajista arvioi, ettei oppilaan sukupuoli vaikuta siihen, kuinka opettaja kohtelee oppilasta, vaikka heillä esiintyykin sukupuolittuneita odotuksia liittyen oppilaan käyttäytymiseen keskittymiseen ja oman toiminnan oh-jaamiseen (2018, 37–38, viitattu 6.11.2019). Kuitenkin tämän kirjallisuuskatsauksen tulosten pe-rusteella päiväkodeilla ja kouluilla on sukupuolistava luonne. Päätelimme, että arki ja sen suku-polistavat käytännöt jäävät helposti tiedostamattomiksi ja näkymättömiksi, jos toimijoilla ei ole asi-asta tietoa tai aikaa tilanteiden tarkkailuun ja pohtimiseen.

Tuloksissa erottuu, että sukupuolistavat käytännöt aiheutuvat osittain siitä, että sukupuolet ovat erilaisia. Aineiston tutkimusten perusteella poikien sopimaton käytös saa aikaan sen, että toimijat käyttävät heihin paljon aikaansa, kontrolloivat heitä ja antavat heille negatiivista palautetta. Vas-taavasti kiltit tytöt jäävät huomiotta ja heidät vastuutetaan sekä pärjäämään omillaan että rauhoit-tamaan poikia. Kuitenkin tulosten mukaan päiväkodin toimintakulttuuri suosii tyttöjen tapaa olla ja toimia, mikä voi itsessään aiheuttaa poikien sopimatonta käytöstä, sillä poikien tapa olla ja toimia ei sovi niin hyvin päiväkodin toimintakulttuuriin kuin tyttöjen.

Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta aineiston tutkimukset koskivat vain yli 5–vuotiaita. Kuitenkin 5–vuotiaan sukupuoleen sosiaalistaminen voi olla jo pitkällä, joten epäselväksi jää, kuinka biologisia tai sosiaalisia olemassa olevat erot ovat. Olisi ollut mielenkiintoista löytää aineistoa siitä, millaisia sukupuolistavia käytäntöjä esiintyy 0–3 –vuotiaiden lasten kanssa toimiessa ja toivomme, että ai-heesta tehtäisiin enemmän tutkimusta.

Jo pelkkä oletus, että on tyttöjä ja poikia ja että tytöt ja pojat ovat tietynlaisia, aiheuttaa sukupuolistavia käytäntöjä. Mutta aiheuttavatko tyttöjen ja poikien väliset erot sukupuolistavia käytäntöjä, vai sukupuolistavat käytännöt tyttöjen ja poikien välisiä eroja? Jyrkentääkö erilainen kohtelu tyttöjen ja poikien välistä eroa entisestään? Syntyykö siitä itseään vahvistava kierre, joka luo mieheyden ja naiseuden kategoriat? Ehkä kyseessä on osittain myös luonnollinen sosiaalinen ja kulttuurinen prosessi, jossa lapset kasvatetaan biologiseen sukupuoleensa. Etsimme aineistoa kerätessä myös sellaisia tutkimuksia, joissa olisi tutkittu sukupuolistamista ja sukupuoleen kasvattamista positiivisessa valossa: miten annetaan tytöksi itsensä kokevalle hyvä naisen malli ja pojaksi itsensä kokevalle hyvä miehen malli? Millaisilla käytännöillä tuetaan lapsen sukupuoli-identiteetin rakentumista ja lapsen kokemaa sukupuolta? Kuitenkin kaikki löytämämme tutkimukset tarkastelivat sukupuolistavia käytäntöjä negatiivisessa valossa toimina, jotka rajoittavat yksilöiden mahdollisuuksia ja aiheuttavat sukupuolten epätasa-arvoisuutta.

Milloin sukupuolistavilla käytännöillä sitten on negatiivisia vaikutuksia? Tietoperustan mukaan sukupuolistavat käytännöt erottuvat sukupuolensensitiivisistä käytännöistä siinä, että sukupuolistavissa käytännöissä lapsia ei kohdella yksilöllisesti heidän persoonansa mukaan vaan heidän sukupuolensa perusteella. Ehkä siis sukupuolistavat käytännöt ovat vahingollisia juuri silloin, kun asenteiden välissä ei ole tilaa lasten yksilöllisyydelle ja persoonallisuudelle tai sukupuolen moninaisuudelle. Tasa-arvon näkökulmasta sukupuolistavat käytännöt ovat vahingollisia myös silloin, kun ne kaventavat sukupuolten tasa-arvoisia mahdollisuuksia. Kuinka paljon lasten sosiaalistaminen biologiseen sukupuoleensa vaikuttaa ammattikuntien sukupuolittumiseen ja sitä kautta mahdollisesti naisten heikompaan tulotasoon? Alasaaren (2013) mukaan päiväkodin arjen sukupuolinormien merkitys työalojen segregatioon on merkityksellinen. Mielenkiintoinen kysymys on myös se, kuinka paljon tytöille sopiva toimintakulttuuri, naiskasvattajien enemmistö ja kasvattajien sukupuolistava toiminta vaikuttavat poikien vaikeuksiin koulussa ja sitä kautta miesten syrjäytymiseen.

Tämän tutkimuksen tuloksista piirtyy kuva päiväkodeista ja kouluista naisvaltaisina feminiinisinä laitoksina, joissa tytöillä on helppoa ja luontevaa olla, ja poikia koitetaan rajoittaa, jotta he sopisivat mukaan toimintaan. Lopputuloksena kaikki kasvattajien aika menee poikien auttamiseen ja rajoittamiseen ja sillä välin kiltit tytöt saavat pärjätä yksin. Poikia koitetaan kannustaa ja innostaa vapauksilla ja heitä varten laaditulla opetuksella. Samaan aikaan tytöille ilmaistaan sekä esimerkkien että heihin kohdistuvan kohtelun avulla, että heidän tulee pysytellä hiljaa syrjässä ja keskittyä auttamiseen ja hoivaamiseen. Vastaavasti pojille ilmaistaan, että he ovat aktiivisia toimijoita tapahtu-

mien keskipisteessä ja heistä kasvatetaan osaavia ammattilaisia esikuvien ja laadukkaan opetuksen avulla. Tämä kuvaus ei ole koko totuus, mutta osuu silti kipeästi kasvatuksessa ja yhteiskunnassa vallitseviin epäkohtiin.

Sukupuolisensitiivisellä työotteella, sukupuolen moninaisuuden huomioimisella ja lasten yksilöllisellä kohtaamisella päästäisiin jo pitkälle. Opetus-, kasvatus-, sosiaali- ja nuorisotoimen alalla työskentelevien sekä näille aloille opiskelevien henkilöiden kouluttaminen sukupuolisensitiiviseen työotteeseen on tärkeää. Nykyinen varhaiskasvatussuunnitelma ottaa edellistä paremmin huomioon sukupuolisensitiivisyyden, mutta suunnitelmasta puuttuvat edelleen konkreettiset työkalut sen toteuttamiseksi käytännössä. Lisäksi yhteiskunta voi vaikuttaa tasa-arvon toteutumiseen varmistamalla, että kasvatus-, opetus-, sosiaali- ja nuorisotoimen alalla resursseja ja työvoimaa on niin paljon, että kilteille ja hiljaisillekin lapsille riittää yhtäläisesti aikaa, huomiota ja opetusta.

LÄHTEET

Airaksinen, K., Pönni, A. & Seppo, M. (toim.) 2001. Kuka pelkää genderiä? Sukupuoliroolit hanketyössä. Kepan raporttisarja nro 46/2001. Helsinki: Kehitysyhteistyön palvelukeskus ry (Kepa) yhteistyössä Finnwid – Naiset Kehityksessä ry:n kanssa.

Alasaari, N. 2013. Lasten leikki – sukupuoli tietoinen näkökulma päiväkodin arkeen. Turun yliopisto.

Alasaari, N. & Katainen, R. 2016. Selvitys: Sukupuolten tasa-arvon edistämisestä varhaiskasvatuksessa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki 2016.

Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry 2017. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. Viitattu 20.2.2019, http://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2018/arene_ammattikorkeakoulujen-opinnaytetoiden-eettiset-suositukset.pdf?_t=1526903222.

Butler, J. 2006. Hankala sukupuoli: feminismi ja identiteetin kumous. Suomentaneet Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus.

*Cin, F. M., & Walker, M. 2016. Reconsidering girls' education in Turkey from a capabilities and feminist perspective. *International Journal of Educational Development*, 49, 134–143.

*Consuegra, E., & Engels, N. 2016. Effects of professional development on teachers' gendered feedback patterns, students' misbehaviour and students' sense of equity: results from a one-year quasi-experimental study. *British Educational Research Journal*, 42(5), 802–825.

EBSCO Industries 2019. Viitattu 26.3.2019, <https://web.a.ebscohost.com/ehost/search/selectdb?vid=0&sid=e0275ed3-679e-4c40-a3f4-669591bf49d2%40sdc-v-sessmgr02>.

Equal measures 2030 2019. Harnessing the power of data for gender equality: Introducing the 2019 EM 2030 SDG Gender Index 2019. Viitattu 25.11.2019, https://data.em2030.org/wp-content/uploads/2019/07/EM2030_2019_Global_Report_English_WEB.pdf.

Finna.fi 2019. Mikä Finna on? Viitattu 26.3.2019, <https://www.finna.fi/Content/about>.

Haataja, M-L. & Leinonen, E. (toim.) 2005. Opetuksen ja ohjauksen tasa-arvoiset käytännöt: sukupuolen huomioiva opas kasvatuksen arkeen. Oulu: Oulun yliopisto.

*Hallström, J., Elvstrand, H., & Hellberg, K. 2015. Gender and technology in free play in Swedish early childhood education. *International journal of technology and design education*, 25(2), 137–149.

Heikkinen, A. 2017. Arki, arvot ja etiikka–Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry.

Huuska, M. & Karvinen, M. 2012. Persoona on aina enemmän kuin sukupuoli. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, O. Villit ja kiltit: Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-Kustannus, 2012, 31–54.

*Huusko, H. 2015. Lasten sukupuolittunut toiminta ja keskinäinen valta päiväkodissa: etnografinen lähestymistapa. Jyväskylän yliopisto, pro gradu.

Johansson, K., Axelin, A., Stolt, M. & Ääri, R-L. (toim.) 2007. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Turun yliopisto. Hoitotieteen laitoksen julkaisuja.

Juutilainen, K. 2005. Johdatusta sukupuolisensitiiviseen ohjaukseen. Teoksessa M.-L. Haataja, T. Hurskainen, E. Leinonen, R. Leinonen, J. Matinmikko, M.R. Tervonen & L. Teräs 2005. Opetuksen ja ohjauksen tasa-arvoiset käytännöt: sukupuolen huomioiva opas kasvatuksen arkeen. Oulu: Oulun yliopisto, 29–32.

Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M., Kajander, V. & Opetushallitus 2016. Tasa-arvotyö on taitolaji – Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. 2. muutettu painos. Tampere: Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy, 2016. Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2015:5. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/tasa-arvotyö-taitolaji>.

Kangasniemi, M., Urtainen, K., Ahonen, S-M., Pietilä, A-M., Jääskeläinen, P. & Liikanen, E. 2013. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: Eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsenettyyn tietoon. *Hoitotiede* 2013, 25 (4), 291–301. Viitattu 11.2.2019, <http://elektra.helsinki.fi/se/h/0786-5686/25/4/kuvailev.pdf>.

Katainen, R. 2015. Tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa. Kouluttajan opas. Tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa -hanke. Helsinki: Unigrafia. Viitattu 15.1.2019, http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/wp/wp-content/uploads/2016/08/Kouluttajan-opas_LUONNOS_22_5.pdf.

Korvajärvi, P. 2010. Sukupuolistunut ja sukupuolistava työ. Teoksessa T. Saresma, L-M. Rossi & T. Juvonen (toim.). *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 2010, 183–196.

*Kuusela, M. M. 2016. *Koulu ja seksuaalikasvatus sateenkaaren väreissä*. Jyväskylän yliopisto, pro gradu.

Kylmä, J. & Juvakka, T. 2007. *Laadullinen terveystutkimus*. Helsinki: Edita.

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 8.8.1986/609.

Lappalainen, S. 2006. Kansallisuus, etnisyys ja sukupuoli lasten välisissä suhteissa ja esiopetuksen käytännöissä. Helsinki: Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 205. Viitattu 25.11.2019, <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/kay/kasva/vk/lappalainen/kansalli.pdf>.

Lehtonen, J. 2003. *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Helsinki: Yliopistopaino 2003.

LUT Tiedekirjasto Lahti 2019. Informaatiolukutaidon perusteet: Hakutekniikat. Viitattu 19.11.2019, <https://libguides.lamk.fi/tiedonhankinnanopas/hakutekniikat>.

Metsämuuronen, J. 2006. Laadullisen tutkimuksen perusteet. Teoksessa J. Metsämuuronen (toim), Virtanen, J., Rantala, T., Remes, L., Sandelin-Benkö, S., Luoma, P., Karjalainen, T. P. & Reinikainen, K. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp, 81–148.

*Mouratidou, K., & Barkoukis, V. 2018. Greek Physical Education Teachers' Gender Biases in Learning and Teaching. *Physical Educator*, 75(2), 210–228.

*Muasya, J. N., & Kazungu, T. W. 2018. 'The Unfinished Business': Exploring Teachers' Views on Gender and Pedagogical Practices in Public Preschools in Nairobi County, Kenya. *African Educational Research Journal*, 6(1), 10–19.

*Myllyselkä, P. 2018. Sukupuolisensitiivisyyden mahdollisuuksia taiteen perusopetuksen piirissä. Jyväskylän yliopisto, pro gradu.

*Newall, C., Gonsalkorale, K., Walker, E., Forbes, G. A., Highfield, K., & Sweller, N. 2018. Science education: Adult biases because of the child's gender and gender stereotypicality. *Contemporary Educational Psychology*, 55, 30–41.

Niela-Vilén, H. & Hamari, L. 2016. Kirjallisuuskatsauksen vaiheet. Teoksessa M. Stolt, A. Axelin & R. Suhonen. Kirjallisuuskatsaus hoitotieteessä. Turku: Juvenes Print, 2016, 23–34.

Opetushallitus 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Viitattu 11.11.2019, <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/perusopetuksen-opetussuunnitelmien-perusteet>.

Opetushallitus 2018a. Toiminnallinen tasa-arvosuunnittelu oppilaitoksissa. Viitattu 31.1.2019. https://www.oph.fi/saadokset_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/toiminnallinen_tasa_arvosuunnittelu_oppilaitoksissa.

Opetushallitus 2018b. Sukupuolietoinen opetus ja ohjaus - Mitä se on? Viitattu 11.2.2019, https://www.oph.fi/saadokset_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/toiminnallinen_tasa_arvosuunnittelu_oppilaitoksissa/sukupuolietoinen_opetus.

Opetushallitus 2018c. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Viitattu 11.11.2019, https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf.

Oulun ammattikorkeakoulu 2019. Kansainvälisiä tietokantoja. Viitattu 26.3.2019, <https://libguides.oamk.fi/sosiaali/tietokannat>.

Paasonen, S. 2010. Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa T. Saresma, L-M. Rossi & T. Juvonen (toim.). Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 2010, 39–49.

Paju, E. 2013. Lasten arjen ainekset. Etnografinen tutkimus ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa. Episteme-sarja. Helsinki: Tutkijaliitto.

Peda.net 2019. Boolean operaattorit. Viitattu 26.3.2019, <https://peda.net/yhdistykset/maol-ry/materiaalit/kpm/8-luokka/racket-ohjelmointia/2-totuusarvoja/boolean-operaattorit/boolean-operaattorit>.

Pohjola, A. 2007. Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa L. Viinamäki & E. Saari (toim.) Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy, 11–30.

Pöysä, S., Pesu, L. & Pulkkinen, J. 2018. Opettaja- ja rehtorikyselyiden tulokset. Teoksessa S. Pöysä & S. Kupiainen (toim.) Tytöt ja pojat koulussa – Miten selättää poikien heikko suoriutuminen peruskoulussa? Valtioneuvoston kanslia, 34–41. Viitattu 6.11.2019, <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160787>.

Rossi, L-M. 2010. Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa T. Saresma, L-M. Rossi & T. Juvonen (toim.). Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino 2010, 21–38.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. Triangulaatio. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. Viitattu 28.4.2019, https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L2_3_2_4.html.

Salminen, A. 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopisto. Viitattu 11.11.2019, https://www.univaasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf.

Salovaara, P. 2010. Työelämän sukupuolistavat käytännöt sosiaalityössä. Pro-gradu-tutkielma, Jyväskylän yliopisto.

Sammons A. 2019. Gender: cognitive theory. Developmental psychology. Viitattu 4.2.2019, http://www.psychotron.org.uk/newResources/developmental/AS_AQB_gender_CognitiveBasics.pdf.

ScienceDirect 2019. Explore scientific, technical, and medical research on ScienceDirect. Viitattu 26.3.2019, <https://www.sciencedirect.com/>.

Seta 2019a. Sateenkaarisanasto. Viitattu 26.11.2019, <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>.

Seta 2019b. Sukupuolen moninaisuus. Viitattu 28.11.2019, <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sukupuolen-moninaisuus/>.

Seta 2019c. Sukupuolen moninaisuus ja lapset. Opas varhaiskasvatuksessa työskenteleville ja varhaiskasvatuksen ammattilaisille moninaisten lasten ja heidän perheidensä kohtaamisesta. Viitattu 27.11.2019, https://www.dropbox.com/s/pina1x952cjbamu/Opas_varhaiskasvattajille2019.pdf?dl=0.

Silius, H. 1993. Sukupuolen ja rakenteiden kohtaamisia. Teoksessa P. Korvajärvi, R. Nätkin & A. Saloniemi. Tieteen huolet, arjen ihmeet. Tampere: Vastapaino, 185–196.

Sosiaalialan AMK-verkosto 2016. Sosiaalialan ammattikorkeakoulutuksen kompetenssit. Viitattu 1.2.2019, <https://www.innokyla.fi/documents/1167850/5e8f1ef1-7a5b-4dfb-a629-0ea09dbfe904>.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2019a. 140 vuotta tasa-arvotyötä Suomessa. Viitattu 1.12.2019, <https://stm.fi/140-vuotta-tasa-arvotyota>.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2019b. Suomi neljäntenä tasa-arvovertailussa –kehitys hitaampaa kuin muissa EU-maissa. Viitattu 3.12.2019, https://valtioneuvosto.fi/artikkeli-/asset_publisher/1271139/suomi-neljantena-tasa-arvovertailussa-kehitys-hitaampaa-kuin-muissa-eu-maissa.

Strandell, H. 1993. Yhdessä ja erikseen – sukupuoli lasten päiväkotimaailmassa. Teoksessa P. Korvajärvi, R. Nätkin & A. Saloniemi (toim.) Tieteen huolet, arjen ihmeet. Tampere: Vastapaino 1993, 23-43.

Suhonen, R., Axelin, A. & Stolt, M. 2016. Erilaiset kirjallisuuskatsaukset. Teoksessa M. Stolt, A. Axelin & R. Suhonen. Kirjallisuuskatsaus hoitotieteessä. Turku: Juvenes Print, 2016, 7–22.

Sunnari, V. 2005. Tasa-arvon edistäminen globalisoituvassa koulussa edellyttää laaja-alaista asioiden tarkastelua. Teoksessa M.-L. Haataja, T. Hurskainen, E. Leinonen, R. Leinonen, J. Matinmikko, M.R. Tervonen & L. Teräs 2005. Opetuksen ja ohjauksen tasa-arvoiset käytännöt: sukupuolen huomioiva opas kasvatuksen arkeen. Oulu: Oulun yliopisto, 51–55.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Tainio, L. & Teräs, T. 2010. Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa. Raportit ja selvitykset 2010:8. Opetushallitus. Viitattu 3.11.2019, https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/126079_sukupuolijasennys_perusopetuksen_oppi_kirjoissa_0.pdf.

Tanhua, I., Mustakallio, S., Karvinen, M., Huuska, M., & Aaltonen, M. 2015. Tietopaketti sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta oppilaitoksille, työpaikoille ja viranomaisille. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:22. Viitattu 8.1.2020, http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74462/URN_ISBN_978-952-00-3583-9.pdf.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018a. Sukupuoli-identiteetti. Viitattu 25.10.2018, <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus/sukupuoli-identiteetti>.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018b. Tasa-arvosanasto. Viitattu 31.1.2019, <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/tasa-arvosanasto>.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018c. Sukupuolittietoinen kasvatus ja opetus. Viitattu 7.2.2019. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/koulutus/sukupuolittietoinen-kasvatus-ja-opetus>.

Teräs, T. 2010. Tasa-arvoinen varhaiskasvatus? Tapaustutkimus sukupuolesta ja tasa-arvosta päiväkodin arjessa. Helsingin yliopisto.

Teräs, L. 2005. Millainen on tyttö tai poika – sukupuolistereotyyppien vaikutus minäkäsitykseen ja tasa-arvoon. Teoksessa M.-L. Haataja, T. Hurskainen, E. Leinonen, R. Leinonen, J. Matinmikko, M.R. Tervonen & L. Teräs 2005. Opetuksen ja ohjauksen tasa-arvoiset käytännöt: sukupuolen huomioiva opas kasvatuksen arkeen. Oulu: Oulun yliopisto, 57–67.

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. 3. korjattu painos. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Valtioneuvosto 2020. Hallitusohjelma. Viitattu 9.1.2020, <https://valtioneuvosto.fi/rinteen-hallitus/hallitusohjelma/luottamuksen-ja-tasa-arvoisten-tyomarkkinoiden-suomi>.

*Virkki, P. 2015. Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in education, humanities, and theology, 66.

Väestöliitto 2008. Kulttuurin tuntemus kehityksen avaimena – Kulttuurit, tasa-arvo ja ihmisoikeudet. Helsinki 2008: Väestöliitto.

Väisänen, M 2019. Seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja seksin sanastoa. Pirkanmaan Seta. Viitattu 27.11.2019, <http://www.pirkanmaanseta.fi/seksuaalisen-suuntautumisen-sukupuoli-identiteetin-ja-seksin-sanastoa/>.

Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.

Ylitapio-Mäntylä, O. 2009. Lastentarhaopettajien jaettuja muisteluja sukupuolesta ja vallasta arjen käytännöissä. Lapin yliopisto. Kasvatustieteen tiedekunta.

Ylitapio-Mäntylä, O. 2012. Villit ja kiltit: Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-Kustannus, 2012.

*Ylitapio-Mäntylä, O. 2016. Opiskelijoiden näkemyksiä lastentarhanopettajan työstä uuden työn kulttuurissa. Aikuiskasvatus 36 (2016): 4.

Ylöstalo, H. 2019. Mitä tasa-arvoasenteet kertovat tasa-arvosta? Teoksessa M. Teräsaho & J. Närvi (toim.). Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon. Analyyseja tasa-arvobarometrasta 2017. Helsinki 2019. Viitattu 25.11.2019, https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137765/URN_ISBN_978-952-343-314-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

*-merkityt lähteet kuuluvat kirjallisuuskatsauksessa analysoituun aineistoon